

Cecil Christensen

DANSK
FRISKOLEFORENING
i 125 år

Dansk Friskoleforening i 125 år

Maj 2011

ISBN 978-87-87790-53-6

Dansk Friskoleforening

Friskolernes Kontor

Prices Havevej 11

5600 Fåborg

Tlf. 6261 3013

Fax 6261 3911

www.friskoler.dk

df@friskoler.dk

Udgivet af

Dansk Friskoleforening

Redaktion og tilrettelæggelse

Friskolernes Kontor

Layout og tryk

SvendborgTryk

Foto

Friskolearkivet, private arkiver og fotograf Peter Klode

Oplag

700

For- og bagsidefoto

Dansk Friskoleforenings sommerkursus 1894, Vallekilde

Dette er en gennemgang af Dansk Friskoleforenings historie i 125 år. Hensigten var en overskuelig artikel, men mængden af kildemateriale tog magten fra mig, så resultatet er den første sammenhængende beretning, der også omhandler de seneste 75 år af Dansk Friskoleforenings historie.

Cecil Christensen

Cecil Christensen

DANSK
FRISKOLEFORENING
i 125 år

Det ældste skolebillede fra
Øster Åby Friskole ca. 1883.
Hans Lund yderst til venstre

Oprettelsen af Dansk Friskoleforening

”Så kom jeg ned til Åby i mindre forhold med få børn, og nu først begyndte jeg egentlig for alvor at føle trang til belæring fra andre skolekredse, men det blev ikke forældrene, men lærerne jeg kom sammen med ved friskolelærermøderne. Jeg syntes, at det gik fremad for os i Åby, og jeg glædede mig over at stå i friskolens tjeneste, og ved at lægge mærke til, hvordan det gik i andre kredse, dels ved at komme i skolerne og dels ved, hvad jeg hørte derom, syntes jeg, at det groede overalt, og at vi friskolefolk virkelig havde lejtret os der, hvor fremtiden groede. Men efterhånden kom jeg til at mene, at forældrene ikke vågede tilstrækkeligt med deres kærlige øjne over deres fælles barn: friskolen. I flere kredse oplevede vi slemme rivninger, hvorved den enkelte efter min mening for meget glemte fællesskabet, og sligt ville efter min mening ikke være kommet, hvis folk havde skattet ret det at have egen skole; der findes vist ikke så få, som aldrig har været i skolen, når børnene er samlet, altså i den egentlige undervisnings- eller arbejdstid, og det er meget vanskeligt, når der indbydes til halvårs-møder for at forhandle om skolen (deres egen skole) så tilnærmelsesvis at få alle med. Alt dette i forening tyder for mig på, at kærligheden er kølnet hos mange, og en del er over for denne sag hensøvede.

Så i den sidste tid begynder lærerne at tale om, at det ville være rart, om vi dog kunne komme til at forhandle med forældrene om alt det, vi har at gøre med børnene, og det var jo det, jeg havde ønsket så længe, og så ved nytårstid kommer Laurs Rasmussen¹ med sin plan om Friskoleforeningen, som skulle samle friskolefolket for at styrke friskolen ind- og udadtil. Dens bestyrelse skulle samle friskolens historie, som skulle bevise dens ret til at bestå, hvilket skulle hævdes over for ny skolelovsforslag, og jeg synes virkelig, at der i en lang årrække er ofret både kærlighed, penge og arbejde, og det er en kendsgerning, som burde berettiggende dens fremtidige beståen.

1 Friskolelærer/leder på Ringe Friskole 1875-1915. Oprettede efterskoleafdeling 1886 og lærerskole 1902. Initiativtager til Dansk Friskoleforening og formand 1886-1915.

Friskoleforeningens mål kender vi jo. – Jeg begejstres ikke for den, og det viser sig også, at forældrene forholdsvis lidt slutte sig til, der er altså blandt dem ingen stor trang til sammenslutning og forhandlingsmøder, men det er kun lærerne, der har trangen, men da sammenslutning og forhandling dog vist næppe fås uden en forening, hvis bestyrelse kan ordne det hele og få møderne bestemt og spørgsmålene indledet til forhandling, så vil jeg melde mig ind i den.”

Dette uddrag af en længere tale stammer fra et møde, der blev afholdt i Svendborg den 6. juli 1886. Mødet var indkaldt af friskolelæreren i Ringe, Laurs Rasmussen, som allerede den 2. januar samme år havde inviteret de fynske friskolefolk til et møde på Lunde Friskole for at lodde stemningen for en fynsk friskoleforening. Laurs Rasmussens indlæg kendes ikke, men friskolelæreren på Øster Åby Mark deltog i mødet og holdt en tale, der er bevaret. Læreren hed Hans Lund², og han kan stå som eksponent for de almindelige friskolefolk, da han var ”gift ind i” en talstærk friskolefamilie med et vidtspændende netværk. Han så ikke de store problemer med aflønningen på skolerne, og den megen økonomiske krisensnak gav han heller ikke meget for. Hans Lund var derimod bekymret for sammenholdet i friskolekredsene og så en friskoleforening som en mulig redningsplanke for friskolerne. Han håbede, at foreningsdannelsen kunne styrke kærligheden til friskolesagen, for ellers ville friskolen ikke have nogen lang fremtid for sig. Hans Lund havde tydeligvis forberedt sin tale grundigt, og den antyder, at der på mødet i Lunde er blevet talt meget om lovgivning, økonomi, lønforhold og fællesskab mellem skoler og friskolefolk. Personligt lagde han mest vægt på det sidste, og det var

2 Friskolelærer på Øster Åby Friskole 1878-1914. Medstifter af ”Baunen” (Friskolebladet) i 1904 og udgiver af den første friskolesangbog sammen med Martin P. Rudum, økonomisk støttet af Dansk Friskoleforening. Ved hans død overgik udgivelsesretten til foreningen, der siden 1929 har udgivet ”Dansk Skolesangbog”. Senest med 6. udgave i 2010.

Mejeriforpagter Adolph Buchardi, 1829-1891. Aktiv i fri- og højskolebevægelsen

Dansk Friskoleforenings initiativtager Laurs Rasmussen, Ringe Friskole, ca. 1910

hans begrundelse for at gå med til oprettelse af en friskoleforening. Majoriteten af deltagere i de to møder tilsluttede sig Laurs Rasmussens forslag.

Jeg har valgt at bringe uddrag af Hans Lunds tale, da krisetider i landbruget, partikamp i provisorieårene og de katastrofale løn- og pensionsforhold på friskolerne ellers er blevet angivet som de vigtigste be- væggrunde til foreningsoprettelsen. Mejeriforpagter Adolph Buchardi havde i 1881 indsamlet beretninger om friskolelærernes levevilkår. De viser, at mange friskolelærere levede under særdeles kummerlige forhold, og meget tyder på, at oplysningerne også i datiden forekom chokerende. Dorte Thirslund³ udgav som den første de bevarede beretninger i forbindelse med Dansk Friskoleforenings 100 års jubi- læum, idet Buchardi havde lovet fuld fortrolighed, da han indsamlede beretningerne. De var dog blevet kendte i en snæver kreds, bl.a. af Chr. Kold-lærlingen, Jørgen Pedersen⁴. Allerede i 1878 og igen i 1882 havde han på ”fastelavns møderne” forsøgt at få tilslutning til oprettelse af en forening, som skulle arbejde på forbedrede økonomiske vilkår for sko- lerne og især for lærerne. Trods en vis støtte fra bl.a. Klaus Berntsen⁵ havde forslagene mødt så megen modstand, at de blev opgivet. Enhver risiko for ekstern indblanding i den enkelte skoles ret til selvbestem- melse var blevet afvist.

Et forsøg på foreningsdannelse havde allerede i 1856 skabt ”Sel- skabet for den danske Almueskole”, der havde haft støtte til Christen Kolds⁶ frie almueskole og skolereformer på programmet. Denne for-

³ ”Friskolelærernes livsvilkår”, 26 breve fra 1881 ved Dorte Thirslund; udgivet af Dansk Friskoleforening 1986. Bogen forhandles fortsat.

⁴ Såkaldt Koldunge, redaktør og udgiver af Fyns Tidende, folketingsmand 1876-1886; landstingsmand 1886-1920. Medlem af Dansk Friskoleforenings fællesstyrelse 1886-1905.

⁵ Såkaldt Koldunge, friskolelærer i Højby 1862-1881; 1881-89 var han forstander for Sær- slev Højskole, folketingsmedlem fra 1873-1884 og igen fra 1886-1926. Flere ministerposter, bl.a. statsminister 1910-1913.

⁶ Karismatisk lærer (1816-1870), der oprettede højskole i Ryslinge 1851 og friskole i Dalby i 1852. Højskolen flyttede til Dalby i 1853 og senere til Dalum i 1862. Christen Kold inspi-

ning havde imidlertid været for tidligt ude og var hurtigt blevet op- givet, men Laurs Rasmussen havde vurderet situationen rigtigt. I 1886 var tiden moden.

Oprettelsesfasen

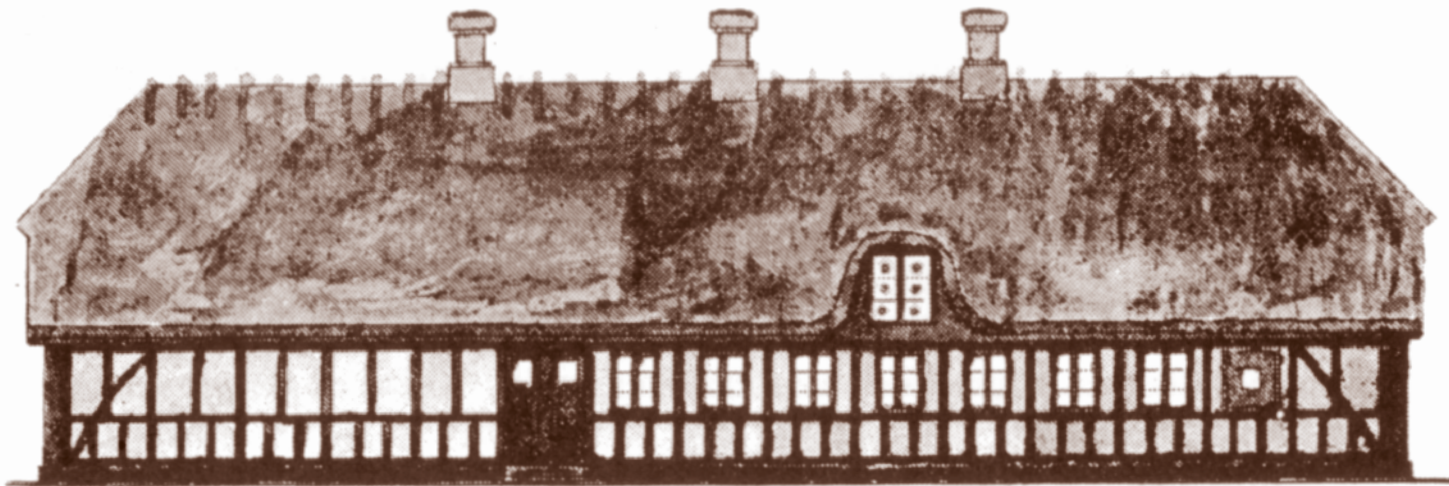
Laurs Rasmussen havde fået tilslutning til at oprette en fynsk friskole- forening, og den stiftende generalforsamling fandt sted i Odense den 11. september 1886 med baggrund i et beskedent medlemstal i 12 kred- se (friskoler). På det første bestyrelsesmøde den 21. september i Ringe blev man enige om snarest at udvide medlemskredsen ved kontakt til alle fynske friskolekredse og besluttede i øvrigt, at foreningen skulle overtage de eksisterende faste friskolemøder i Svendborg og Odense (bl.a. de meget besøgte fastelavns møder). Alle friskolefamilier med husstand skulle have ret til at deltage i møderne for en pris á 10 øre.

Det vigtigste punkt på dagsordenen var dog en henvendelse fra lærer Kr. Højmark på Kolt Friskole ved Århus. Han foreslog på baggrund af en underskrevet adresse fra et møde afholdt i Århus, at de fynske ved- tægter blev justeret, så man kunne udbrede foreningsdannelsen til hele landet. Det blev besluttet, at repræsentanter fra Fyn skulle mødes med jyske repræsentanter på Ry Station i oktober. På et senere bestyrelses- møde blev det besluttet, at højskoleforstander Kristensen-Randers og Laurs Rasmussen skulle deltage i et møde i Fredericia for at drøfte det jyske forslag. Det oplyses i protokollen, at mødet skulle finde sted den 16. december. Det er formentlig en skrivefejl. Mødet blev afholdt den 16. november 1886.

Der må være sendt følere til Sjællandske friskolekredse, selv om vi ikke kender antallet af mødedeltagere eller har fået overleveret et oply- sende protokollat. Den etablerede protokol oplyser kortfattet, at Dansk

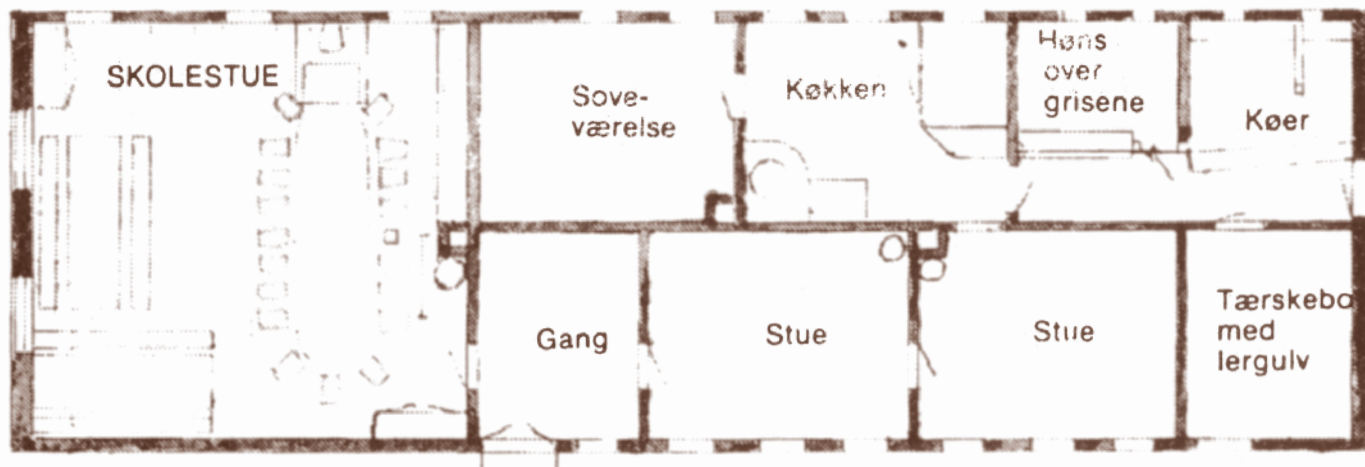
---

erede højskoleeleverne til at oprette friskoler, og han anviste direkte et antal til at virke som friskolelærere. Disse kaldes traditionelt for ”Kold-unger”. C. Kold menes at have været involveret i ca. 100 friskoleoprettelser.

Kolt Friskole 1881

'Side mod nord

Friskoleforening var blevet stiftet med en foreløbig "ledelse" bestående af:

- ♦ Mejeriforpagter Buchardi⁷, Birkendegård ved Kalundborg
- ♦ Gårdejer Jens Daugård, Fredsted ved Kolding
- ♦ Friskolelærer Kr. Højmark, Kolt ved Århus
- ♦ Højskoleforstander Kristensen-Randers, Ollerup
- ♦ Friskolelærer Stenbæk, Elmelunde på Møn
- ♦ Redaktør Jørgen Pedersen, Odense
- ♦ Friskolelærer Laurs Rasmussen, Ringe

⁷ P.g.a. sygdom måtte Buchardi opgive sin medvirken og blev afløst af højskoleforstander Jens Lund, Vejstrup Højskole.

Når vi alligevel ved lidt mere fra det stiftende møde i Fredericia, skyldes det efterfølgende omtaler i bl.a. Højskolebladet. Laurs Rasmussen havde været ordfører for initiativtagerne, og friskolelærer Jørgen Andersen Bo fra Testrup Friskole havde været mødets dirigent. Der blev godkendt vedtægter, men i første omgang havde disse tilsyneladende mest praktisk karakter. De fastlagde valgeregler og hovedopgaver bl.a. i forhold til den praktiske etablering af foreningen, der øjensynligt endnu kun omfattede den lille fynske forening. Den foreløbige styrelse havde faktisk kun til opgave at få ført foreningsdannelsen ud i livet, og derfor opfordrede man friskolekredsene til at kontakte Laurs Rasmussen, hvis de ønskede at oprette afdelinger i egne, hvor friskoletanken havde vundet tilslutning.

Foreningens aktivitet i det første foreningsår foregik af ren nødvendighed i afdelingerne. Dansk Friskoleforening havde ingen penge og rettede straks efter oprettelsen henvendelse til den fynske afdeling med en anmodning om økonomisk støtte for at skaffe sig en kassebeholdning. På et bestyrelsesmøde den 29. december 1886 svarede Fynske Afdeling, at den ville afvente indbetaling, indtil ”Fællesbestyrelsen” havde fastlagt regler for ”en sådan overdragelse”. Selv om den fynske bestyrelse udtrykte velvilje og imødekommenhed, var det fastslået, at fynboerne ikke ville finansiere oprettelsen af Dansk Friskoleforening alene. Praksis blev ret hurtigt, at afdelingerne opkrævede medlemskontingentet og videresendte et mindre beløb pr. medlem til hovedforeningen. Der var udelukkende tale om personlige medlemskaber, og skolerne havde kun det indirekte forhold til foreningen, at medlemmerne dannede lokale kredse, som i næsten alle tilfælde havde tilknytning til en friskole.

I slutningen af 1887 var der oprettet afdelinger på Fyn, Sjælland, Møn, Østjylland og Sydjylland med i alt 738 medlemmer. Den første ”overstyrelse” blev valgt på et fællesmøde i Odense den 29. december 1887. Der herskede i starten usikkerhed om, hvad man skulle benævne Dansk Friskoleforenings bestyrelse, for de enkelte afdelinger blev alle organiseret som selvstændige foreninger med egne vedtægter og egne bestyrelser. ”Fællesbestyrelsen” vandt hævrd, og den fik i 1888 godkendt, hvad der synes at være de første egentlige vedtægter. Formålet blev i den forbindelse præciseret:

§ 1

Foreningens formål er at tjene som middel til forbindelse, sammenhold og samvirken mellem friskolevenner over hele landet.

§ 2

Dette formål søges opnået ved:

- a. at holde fællesmøde mindst hvert andet år, hvortil bestyrelsen indbød*

- b. at anskaffe og tilvejebringe så godt og billigt skoleudstyr som muligt (bohaver, bøger og andre hjælpemidler)*
- c. at samle statistiske oplysninger om friskolernes antal, størrelse, økonomiske vilkår m.m.*
- d. at arbejde hen til at understøtte friskolelærernes efterladte, samt svage og ældre friskolelærere og lærerinder*
- e. at foreningen til enhver tid søger at varetage friskolernes tarv i forhold til lovgivningsmagten.*

Det blev endvidere bestemt, at en afdeling skulle bestå af mindst 5 kredse, og i væsentlige sager skulle beslutninger træffes af et repræsentantskab bestående af afdelingsformændene og bestyrelsesmedlemmerne. I betragtning af afdelingernes meget forskellige størrelse havde man her lagt kimen til en intern strid om indflydelse, der senere førte til afgørende vedtægtsændringer i 1909 og 1910.

I foreningens første leveår nåede man op på 9 afdelinger, som dog kun virkede samtidig i 1896. En oversigt fra dette år viser foreningens og friskolernes udbredelse, selv om en lang række friskoler (også ”kold-grundtvigske”) endnu ikke havde oprettet medlemskredse:

♦ Den fynske Afdeling	625 medlemmer
♦ Den sællandske Afdeling	245 medlemmer
♦ Den østjyske Afdeling	151 medlemmer
♦ Afdelingen på Mors	118 medlemmer
♦ Den sydjyske Afdeling	62 medlemmer
♦ Afdelingen på Hanherred	58 medlemmer
♦ Den vestjyske Afdeling	43 medlemmer
♦ Den mønske Afdeling	39 medlemmer
♦ Afdelingen på Himmerland	39 medlemmer
I alt:	1380 medlemmer

Familien Jørgensen Borup foran Norup Friskole 1895

Landstingsmand Jørgen Pedersen, der i 1915 formulerede grundlovens paragraf om "at stå mål med" og var initiativtager til den første pensionsordning

Opfyldelse af formålet

Fællesstyrelsen afholdt med uregelmæssige mellemrum fællesmøder forskellige steder i landet, men da bestyrelsesvalget i de første mange år blev gennemført ved skriftlig afstemning blandt medlemmerne, blev mødeaktiviteten primært gennemført i afdelingerne. Styrelsesmedlemmer fra både fællesstyrelse og afdelingsstyrelser afholdt ganske vist en del møder i de lokale kredse (friskoler), som helt klart har haft til formål at inspirere den lokale friskoledrift. Det er dog også set, at møderne har haft til formål at skabe nye friskoler. En af de mest aktive var i en årrække formanden for den fynske afdeling, gårdejer og amtsrådsmedlem Niels P. Lindø, Sdr. Næså, der senere også blev foreningen en stor hjælp som folketingsmedlem.

De landsdækkende og regionale møder samlede stor tilslutning, og her var det mest markante, "Fastelavnsmødet" i Odense, der jævnligt kunne samle op til 3.000 deltagere. Møderne var som regel planlagt med et varieret foredragsprogram, hvor både politik, undervisning og kristendom indgik med efterfølgende underholdning.

Foreningen fik også etableret et "skolemateriel-udvalg", der foretog indkøb af forbrugsmaterialer, udstyr og inventar. Skolerne kunne bestille varer forholdsvis billigt gennem "uddeleren", og det beskedne overskud blev uddelt i form af gratis skolemateriel til fattige skolekredse. Trods en ganske ihærdig indsats viste interessen sig dog at være beskedne, så arbejdet ophørte efter et kortere åremål.

Indsamling af statistiske oplysninger blev af styrelsen altid anset for en central opgave, men den senere formand, Jørgen Jørgensen Borup⁸ kunne i 1910 konstatere, "at på dette punkt har foreningen haft nogle

af sine største vanskeligheder at trækkes med, idet det endnu ikke ret er gået op for mange friskolekredse, at man må være meddelssom over for den repræsentation, man selv har valgt, i den forvisning, at denne kun vil friskolens bedste". Vanskelighederne har forfulgt foreningen i hele dens historie, men alligevel har man ihærdigt arbejdet på at få den bedst mulige statistik til at underbygge foreningens politik.

Allerede i 1888 begyndte foreningen en indsamling til "Friskolefondet" for at kunne yde tilskud til lærerenker og sygeunderstøttelse til lærerne. Fondet blev administreret af foreningen, og tanken var at udvikle en egentlig pensionsordning. Ildsjælen i dette arbejde var førortalte bestyrelsesmedlem Jørgen Pedersen. Den indsamlede fond blev aldrig stor, og først fra 1902 modtog den et beskedent statstilskud. I 1905 fik Jørgen Pedersen oprettet en Understøttelseskasse med et forbedret statstilskud og livrenteindbetalinger fra friskolelærerne. Ordningen var dog frivillig for lærerne, og helt op til efter 2. Verdenskrig har der været behov for de indsamlede fondsmidler, der indgik som selvstændig formue i Understøttelseskassen. Jørgen Pedersen blev forretningsfører i denne kasse fra 1905 til 1918. I 1922 lykkedes det at oprette Efterlønskassen for lærere i friskolen og efterskolen med en stigende offentlig finansiering for i nyere tid at ende med tjenestemandspensionering. Ved oprettelse af Efterlønskassen gik lærernes livrenteopsparing ind i denne kasse, mens de opsparede fondsmidler blev omdøbt til Understøttelsesfonden og forblev i foreningens regi. Efterhånden som understøttelsesbehovet svandt ind blev denne fond sammenlagt med en række småfonde, der i tidens løb var tilgået foreningen ved arv. Understøttelsesfonden er i dag primært foreningens kursusfond, men stadig med mulighed for at yde understøttelse.

⁸ Frit uddannet lærer hos Ernst Trier på Vallekilde Højskole og gennem uddannelsesophold hos erfarne friskolelærere. Lærer på Norup Friskole 1891-1896 og Bøvling Friskole 1896-1933. Dansk Friskoleforenings formand 1916-1929.

Det traditionelle billede af kursisterne ved foreningens feriekursus på Vallekilde Højskole 1894. Laurs Rasmussen sidder i forreste række midt for

Et meget væsentligt arbejdsområde var ikke omtalt i foreningens første vedtægt, men takket være Laurs Rasmussen blev det hurtigt et centralt arbejdsområde. Foreningen kunne efter tilløb i 1890 oprette sit første "feriekursus" i 1891. Der var tale om et fagligt og metodisk/didaktisk lærerkursus, der over 14 dage blev afviklet på forskellige højskoler. I disse 14 dages samvær blev der rigelig lejlighed til skoledebat-ter, foreningspolitiske drøftelser og mange sociale aktiviteter. Kurserne tog midt i 1900-tallet mere karakter af familiekurser med et vist lærer-fagligt indhold og blev efterhånden indskrænket i tid, men i mere end

60 år var det mange friskolelæreres eneste mulighed for efteruddan-nelse. Det lykkedes hurtigt for Laurs Rasmussen at få forhandlet tilskud til kursets gennemførelse. Kursets største værdi har uden al tvivl været den sammenhængskraft, der blev resultatet af det årlige møde mel-lem friskolens lærerkræfter. Kurset måtte desværre indstilles kort før årtusindskiftet, da ferietiden for nutidens lærere ikke er tid til efterud-dannelse i et omfang, der gør kursets gennemførelse mulig. En anden forklaring kan dog også være den betydelige kursusaktivitet, som bl.a. Dansk Friskoleforening gennemfører i nutiden.

Det politiske arbejde

Interne friskolesager optog styrelsesarbejdet i foreningens første år, selv om Laurs Rasmussen og rigsdagsmændene i foreningens styrelser i mindre sager havde kontakt til ministerium og rigsdag (Landsting og Folketing). Den 22. oktober 1895 var styrelsen og repræsentantskabet samlet til møde i det københavnske "Højskolesamfund" på Kulturvet. Jørgen Pedersen kunne oplyse, at rigsdagen skulle behandle et lovfor-

slag om "Forbedring af Almueskolen". I denne forbindelse ville det være muligt for friskolens venner på rigsdagen at arbejde for et statstilskud til friskolerne. Jørgen Pedersen anså det imidlertid for politisk urealistisk at tro på et statstilskud uden en form for modydelse, og han anbefalede derfor, at foreningen accepterede et krav om, "at der føres bog over skolegangen". For at forstå rækkevidden af dette forslag skal man erindre, at forsømmelser i almueskolen blev pålagt bødestraf, den såkaldte mulkt.

Gislev Friskole 1894. Lærerfamilien Gammelgaard foran friskolen

Da kravet om at registrere forsømmelser ikke gjaldt for friskolerne, havde friskolens modstandere altid hævet, er der var tale om ”skulkeskoler”. Der er ikke noget, som tyder på, at denne påstand har nogen generel rigtighed, men der kendes eksempler på skoler, hvor gårdmændene kunne lade deres undervisningspligtige hjorddreng og -piger følge undervisningen efter forgodtbefindende. Dansk Friskoleforening havde derfor allerede i 1891 anbefalet skolerne at føre forsømmelsesprotokol, og en del havde også gjort det før. Føromtalte Hans Lund tog således ”dagbogen” i brug allerede i 1886. Debatten mellem fællestyrelsen og repræsentantskabet viste imidlertid, at emnet var egnet til at skabe uenighed. Niels Gertsen fra Klim Friskole advarede således med det meget relevante argument, at registrering af fravær kunne benyttes til ”at tvinge børn fra friskolen over i statsskolen”. Debatten giver os mulighed for at se Laurs Rasmussen som lederskikkelse. Han oplyste, at han var enig med Jørgen Pedersen, men han ville vente med at foreslå brug af bog, hvis der blev brug for indrømmelser til lovgivningsmagten. Beslutningen blev, at foreningen om nødvendigt ville gå ind på at føre dagbog, hvis den kun skulle bruges som grundlag for et muligt tilskud. Der var i øvrigt enighed om følgende krav til en skolereform:

”Frem for alt måtte friskolen have lov til at gøre sit arbejde på sin ejendommelige måde; den måtte have lov til, inden for sine vægge at leve sit eget liv og bære sig ad, som den ville, bruge hvilke bøger og hvilken undervisningsmåde, den ville”. Man ville i øvrigt kræve, at ”skoleafgiften” skulle gøres flydende og følge barnet, uanset om det blev sat i en offentlig skole eller friskole. Mødet gav anledning til en henvendelse til regering og rigsdag, og selv om lovforslaget ikke omtalte friskolerne, viste der sig i Folketinget flertal for i et vist omfang at imødekomme foreningens forslag. Lovforslaget kunne imidlertid ikke vedtages i det højredominerede Landsting, da det udløste en merudgift til den kommunale almueskole.

Ved genfremsættelsen året efter fandt bestyrelsen forslaget ”lidet tilfredsstillende i alle måder” for friskolen, men ved en fornyet henvendelse til ”Rigsdagens Venstre” turde man dog ikke afvise muligheden for

at få et tilskud gennemført, selv om det ville forudsætte, at den enkelte skole også fik kommunalt tilskud, hvilket ikke var tilfældet for halvdelen af skolerne. Købstadsskolerne var slet ikke omfattet af forslaget. Først i 1899 lykkedes det regeringen i 4. forsøg at få lovforslaget vedtaget i begge ting. Statskassen skulle årligt bevilge 35.000 kr. i statstilskud til friskolerne, hvoraf 25.000 kr. skulle fordeles efter børnetal, mens de sidste 10.000 kunne fordeles efter ministerens vurdering. Forudsætningen var ikke kun, at skolen modtog kommunalt tilskud. En betingelse var også, at friskolen ”gav en undervisning af mindst lignende omfang som den offentlige skole”. Hvad dette præcist betød skulle blive diskuteret i de følgende år. Loven trådte i kraft i 1901, og det første tilskud skulle udbetales i juni 1902. Foreningen anbefalede, at tilskuddet især blev anvendt til at hæve lærernes løn og ellers til direkte forbedring af skole og undervisning.

Almindelig ret til statstilskud

I rigsdagssamlingen 1907/08 blev der fremsat et lovforslag om ”Lønning for lærere og lærerinder i folkeskolen”. Dansk Friskoleforening besluttede på et styrelses- og repræsentantskabsmøde i oktober 1907 at sende et andragende til regering og rigsdag om et markant forhøjet tilskud, så tilskud pr. barn kom til at svare til det statslige tilskud i den offentlige skole og uden hensyn til, om kommunen gav tilskud.

Det blev senere afvist, at foreningen havde aftalt ”forsømmelsesprotokol” med rigsdagsmedlemmer, men spørgsmålet er for så vidt uinteressant, eftersom en række af foreningens styrelsesmedlemmer og venner på tinge kendte til beslutningen fra 1895. Når spørgsmålet alligevel fik betydning, skyldes det, at der i friskolekredse og hos et enkelt medlem af fællestyrelsen, Mads Laursen, Eriksminde Friskole blev etableret en kraftig opposition til fællestyrelsens flertal. To forhold kom til at forstærke den interne strid. Friskolefolk havde på foreningens feriekursus i 1903 dannet et andelselskab, som fra 1. januar 1904 udgav friskolebladet, ”Baunen”, og de to redaktører A. Kr. Dolleris og Vilhelm Mallings, som var henholdsvis højskoleforstander og valgmenigheds-

præst i Odder, forholdt sig kritiske til Laurs Rasmussen og hans trofaste støtter i fællesstyrelsen. Bladet gav en tydelig opbakning til en ny forening, ”Den fri Skole”⁹, som var oprettet af realskolefolk af grundtvigsk observans med tilslutning fra den grundtvigske høj- og friskoleverden. Foreningen fik realskolebestyrer i Viborg, Axel Plenge som formand, og han opfordrede til dobbeltmedlemskab, så ”Den fri Skole” primært kunne øve indflydelse gennem andre foreninger. ”Den fri Skole” gik principielt ind for, at al grundskoleundervisning skulle privatiseres og tildeles statstilskud uden betingelser. Laurs Rasmussen måtte hurtigt gå i skarp diskussion med foreningen, da den fik betydelig tilslutning i friskolerne, og debatten blev mere end bitter i ”Baunen”, da Malling

Baunens første "hoved", 1904. Når redaktøren blev for vidtløftig hed det sig, at Baunen osede

blev næstformand i ”Den fri Skole” og i bladet gav kraftig opbakning til modstand mod forsømmelsesprotokollen gennem underskriftindsamling og adresse til rigsdagen. Fællesstyrelsens flertal måtte afvise, at ”Baunen” var Dansk Friskoleforenings talerør, men Malling svarede

⁹ Foreningen blev oprettet i 1904 og nedlagt i 1916. Foreningens kapital ved ophør, kr. 1715,- blev skænket til Understøttelsesfonden.

polemisk med at offentliggøre et politisk program, som han erklærede var dækkende for de af Dansk Friskoleforenings medlemmer, der var enige med bladet. Når parterne reagerede så skarpt, skyldtes det, at forsømmelsesprotokollen i lovforslaget blev gjort til betingelse for et forhøjet statstilskud uafhængigt af økonomisk støtte fra kommunerne. Friskolernes venner på tinge blev usikre på støtten til lovforslaget, når det blev udsat for så kraftig kritik, og det tvang fællesstyrelsen til at melde sin støtte klart ud og dermed lægge afstand til Mallings artikler i ”Baunen”. Lovforslaget blev vedtaget i 1908, men diskussionen fortsatte.

I 1908 var de to jyske medlemmer af fællesstyrelsen på valg, og de jyske støtter af ”Den fri Skole” så chancen for udskiftning i bestyrelsen. Som eneste støtte af ”Den fri Skole” blev situationen åbenbart så pinlig for Mads Laursen, at han valgte at trække sig fra bestyrelsen, mens næstformanden, Jørgen Jørgensen Borup, tog kampen op og tabte. Det hjalp ikke, at fællesstyrelsen i årsberetningen havde erklæret: *”Det er en påbudt protokol, en protokol, som i sin form ikke stemmer med friskolen, og som vi ved lejlighed må se at komme af med eller i det mindste få ændret betydeligt. – Protokollen griber ikke ind i timeplan, undervisningstid eller, om man vil hverdags-undervisning eller hverdagens-undervisning og lignende forhold. De halvårige eksaminer er endnu som hidtil det afgørende tilsyn med hensyn til skolens eksistens som skole”*. Det årlige tilskud blev i øvrigt forhøjet til 110.000 kr., hvoraf de 100.000 skulle fordeles efter elevtal.

Oppositionen havde hævdet, at fællesstyrelsen og repræsentantskabet i for ringe grad repræsenterede medlemmerne, og foreningens ledelse tog udfordringen op og indledte en vedtægtsændring, der blev gennemført i 1909 og 1910. Det blev samtidig understreget, at tilskudsvilkårene ikke blev vedtaget præcist som foreningen havde ønsket, men skulle der senere ske forbedringer måtte det ske ved sammenhold og god samvirken mellem foreningens medlemmer og dens venner. I Fynske Afdeling kom det til en betydelig diskussion på et særligt medlemsmøde, men fællesstyrelsens hidtidige linje blev bakket op med

Ministeriet Klaus Berntsen 1910-1913

overvældende flertal og ingen stemte imod. I Sjællandske Afdeling har stemningen tilsyneladende været den samme, for afdelingen fremlagde et vedtægtsforslag, hvori et foreningsblad var et centralt element. Forslaget var fremkommet første gang under "Baunens" felttog mod foreningens ledelse, så signalet var ikke til at tage fejl af.

Vedtægtsændringerne betød oprettelse af 3 afdelinger. Den jyske, den fynske og den sjællandske. Hver afdeling valgte 2 personer til fællesstyrelsen, og dermed fastholdt man en styrelse på 6 medlemmer, som det havde været tilfældet siden 1903 og skulle fortsætte indtil 1970. Repræsentantskabet blev udvidet, så hver afdeling kunne stille med 1 repræsentant pr. påbegyndt 100 medlemmer. I Jylland indførte man en kredsopdeling, der i første omgang blev baseret på de tidligere afdelinger (bortset fra den sydjyske), og valget af repræsentant-

skabsmedlemmer blev overdraget til disse. Herefter er det tydeligt, at de politiske brudflader fra 1908 bevidst blev søgt udvisket.

Ved 25 års jubilæet i 1911 var Klaus Berntsen statsminister, Jakob Appel¹⁰ var undervisningsminister og Jens Jensen-Sønderup¹¹ var indenrigsminister. Dansk Friskoleforening var også pænt repræsenteret i rigsdagen, så man forventede, at det altid påtrængende tilsynsproblem

¹⁰ Søn af forstander Cornelius Appel, Rødding Højskole. Højskolelærer på Askov Højskole fra 1890, hvor han var forstander 1906-1928. Afdelingsformand for Den Sydjyske Afdeling i Dansk Friskoleforening fra 1895-1909. Han blev kultusminister (minister for kirke- og undervisningsvæsenet) 1910-1913, undervisningsminister fra 1920-1924 og kirkeminister 1922-1924. Han var medlem af adskillige skole- og kirkekommissioner.

¹¹ Medstifter af Sønderup Friskole 1895 og aktiv i friskolebevægelsen. Han var medlem af folketinget 1896-1910 og 1911-1920. Minister for offentlige arbejder i flere ministerier. I ministeriet Klaus Berntsen 1910-1913 var han indenrigsminister.

Jørgen Jørgensen Borup i midten på sommerkursus i 1917, flankeret af andre jyske friskolelærere

snart måtte finde en løsning. Jakob Appel havde før regeringsskiftet repræsenteret Dansk Friskoleforening i ”Kommissionen for folkeskolens tilsyn”, men han måtte træde ud, da han blev minister. Foreningen undlod ”*efter de givne forhold*” at udpege en efterfølger i kommissionen. Jakob Appel fremlagde da også et lovforslag i 1911, som foreningen betegnede som ”*et godt fremskridt for de private skoler*”. Kort fortalt blev det foreslået, at tilsynet i friskolerne almindeligvis skulle føres af et tilsynsudvalg, hvori friskoleforældrene valgte flertallet af medlemmerne. Forslaget kom ikke til udvalgsbehandling i Landstinget, selv om foreningens styrelse og repræsentantskab sendte sin tilslutning til tingenes formænd. Detaljer i forslaget blev dog forhandlet med minister og et folketingsudvalg. Lovforslaget blev forkastet i 1912 p.g.a. uenighed om tilsynet i folkeskolen, og herefter optog grundlovsrevisionen¹² politikernes opmærksomhed.

Det besværlige tilsyn

Laur Rasmussen meddelte i årsberetningen fra 1914, at han ville fra-træde formandsposten med udgangen af kalenderåret 1915. I sine to sidste beretninger lader han tydeligt skinne igennem, at han desværre ikke fik løst den sidste væsentlige opgave for friskolerne, nemlig tilsynsspørgsmålet, og han kan ikke lade være med at give en række råd til friskolefolket og for det videre arbejde i foreningen. Da tilsynet i endnu en periode vil ligge i de lokale skolekommissioner, giver han friskolelærerne følgende anbefaling: ”*Enhver friskolelærer bør kende det forhold mellem undervisningen i den offentlige skole og i friskolen, som loven bestemmer; men han må også skønne, han må ikke afpasse sin undervisning efter den offentlige skoles, men efter barnenaturen, og derud*

af må han søge at indvirke på skolekommissionens medlemmer således, at de kan tiltales af den undervisning, der gives i friskolen, om det derved efterhånden kunne blive den almindelige opfattelse, at skal livet fremmes, må det ske i frihed, og at det eneste overordnede tilsyn en lærer bør have, er forældrene...”.

Det må konstateres, at friskolerne og de lokale skolekommissioner generelt ikke havde problemer med de halvårslige tilsyn, men Laur Rasmussens anbefaling kunne tyde på, at friskolelærerne i et vist omfang måtte bøje sig for skolekommissionens krav. En del meget omtalte sager stammer især fra egne, hvor friskolefolket var i absolut mindretal, og disse sager skulle komme til at fylde meget for den næste formand, Jørgen Jørgensen Borup, der i 1913 var genindtrådt i fællesstyrelsen.

Konkrete tilsynsproblemer gav anledning til mindre justeringer i loven af 2. maj 1855, men forslag om større ændringer kørte fast i lovmaskineriet, hvilket gav den nye formand anledning til i 1917 at præcisere skolekommissionernes beføjelser og begrænsninger. Et andet problem, der brændte på, var uddannelsen af friskolelærere efter nedlæggelsen af Laur Rasmussens ”Uddannelsesskole” i Ringe. Det havde givet anledning til et landsmøde i Odense i marts 1917, og efterfølgende blev der påbegyndt en læreruddannelse på Elbæk Højskole med støtte fra Dansk Friskoleforening og anbefaling af, at finanslovsbevillingen til skolen i Ringe kunne flyttes til Elbæk.

¹² Klaus Berntsen fik udarbejdet og fremlagt det lovforslag, der endte med Grundloven af 1915. Heri anvendes for første gang terminologien, at friskolernes undervisning skal stå mål med folkeskolens.

Kampen for et liberalt tilsyn

I 1918 så det endelig ud til, at tilsynsspørgsmålet kunne resultere i lovgivning, idet regeringen havde nedsat "Den store skolekommission" til at behandle en række uløste skolepørgsmål, herunder 3 spørgsmål vedr. friskolerne (obligatorisk kommunetilskud/forbedret statstilskud, forbedrede pensionsvilkår og tilsynet). Nedsættelsen af kommissionen gav anledning til en hektisk mødeaktivitet i foreningen, der kulminerede med et kombineret bestyrelses-, repræsentantskabs- og sendemandsmøde (repræsentanter fra de enkelte kredse). Forsamlingen tilsluttede sig igen Appels tilsynsforslag og anbefalede dette

til vedtagelse med få ændringer. Næsten samtidig med dette blev der både fra Bavnens bestyrelse og fra foreningen kraftigt opfordret til at støtte bladet som abonnent eller ved at yde et støttebidrag. Dette skulle gentage sig mange gange i årenes løb, men i 1919 havde opfordringen også et klart politisk sigte. Uden et fælles organ ville det ikke være muligt at handle med nødvendig opbakning i tilsynsspørgsmålet.

I 1919 blev foreningens ønsker om en særlig tilskudslov endelig vedtaget for de private, ikke eksamensberettigede skoler på landet, hvilket var lovgivningens betegnelse for friskoler. Af uvisse årsager måtte byskolerne fortsat nøjes med tilsvarende beløb afsat på finans-

Refsvindinge Friskole 1915

loven. Foreningen var dog ikke ubetinget tilfreds, for skolekommissionernes vurdering af, om skolerne gav en undervisning, der stod mål med folkeskolen, var fortsat afgørende for retten til at modtage tilskud. Det blev i årsberetningen oplyst, at der var skoler, som havde eksisteret i 35 år uden at modtage statstilskud. Foreningen kunne derfor ikke stille sig tilfreds, før en ændret tilsynslovgivning gjorde sådanne afgørelser gennemskuelige og objektive. Tilskudsloven hævdede i øvrigt tilskuddet betragteligt, da det nu skulle svare til statens lønudgifter til den kommunale folkeskole.

Undervisningsminister Nina Bang¹³ fremsatte i 1924 et ændret forslag om skolevæsenets styrelse og tilsyn, herunder tilsyn med friskoler og private skoler. Forslaget var på mange måder en fortsættelse af Jakob Appels forslag, men der var foretaget ændringer, som Friskoleforeningen måtte modsætte sig. Lovforslaget skelnede tydeligt mellem forældrestyrede skoler og skoler i privat eje, og det blev overladt til tilsynsudvalget, hvordan og i hvilket omfang eleverne skulle prøves og gives karakter, som skulle indføres i en tilsynsprotokol. Tilsynsudvalget med et flertal af skolesøgende børns forældre skulle kun gælde på de forældrestyrede skoler, mens tilsynet for øvrige frie og private skoler fortsat skulle varetages af skolekommissionen med ret til at afholde samme prøver som i folkeskolen.

Måske skyldtes det skuffelsen over tilsynsforslaget. Formanden var i hvert fald påfaldende pessimistisk i sin beretning for året 1924, hvor han måtte berette om faldende medlemstal samt et faldende antal kredse i foreningen og et dalende antal af private skoler i det hele taget. For første gang i årsberetningerne nævnes begrebet ”den grundtvigske-koldske skoleidé”, der burde kunne samle en større medlemskreds. Ved tidligere lejligheder havde man brugt vendingen ”kold-grundtvigske”.

Nina Bangs forslag gav anledning til stor mødeaktivitet i 1925. På et sendemandsmøde den 19. oktober blev der vedtaget en resolution, hvori

13 Danmarks første kvindelige minister. Undervisningsminister i den socialdemokratiske regering 1924-1926.

man fastholdt tilslutning til et tilsynsudvalg med forældreflertal, men i øvrigt forlangte, at tilsynet blev indskrænket til regning, skrivning samt skriftlig og mundtlig dansk og at ”*det offentlige, når forældrene vælger at give deres børn en undervisning efter deres særlige opfattelse, må forlange, at forældrene tager det fulde ansvar for denne undervisning*”...og at der ikke i lovgivningen skelnes til skolernes ejerforhold. Foreningen fik foretræde for folketingsudvalget, der behandlede lovforslaget, og det medførte forslag til lovændringer fra oppositionen til den socialdemokratiske mindretalsregering. Lovgivningsarbejdet gik imidlertid i stå, og til betydelig irritation på friskolerne blev det ikke genoptaget foreløbig. Det bør måske nævnes, at friskolefolket i disse år ganske hyppigt krævede undervisningspligten ophævet, men det ses ikke, at fællesbestyrelsen har taget dette emne op til forhandling med myndighederne.

Til gengæld forsøgte styrelsen (udvidet med 3 ansete medlemmer) i oktober 1928 at gøre en ny regering interesseret i et forslag til snarlig løsning af tilsynsspørgsmålet. Forslaget lå på linje med sendemandsmødet i 1925. Undervisningsminister Jens Byskov¹⁴ var indstillet på at fremsætte lovforslag, men forårsvalget i 1929 førte til regeringsskifte og til regeringen Stauning-Munch.

I sommeren 1929 kom foreningen imidlertid ud for et overraskende formandsskifte, idet Jørgen Jørgensen Borup fik nok af ”*ubegribelige hensynsløse private og offentlige angreb på hovedstyrelsen og i særdeleshed på mig som formand...*” Der var tale om utilfredshed med en formand, der ikke ville fremme lovstridige og utopiske tilsynsforslag, og da han fik behandlet en forespørgsel om forstanderskifte på Lærerskolen i Elbæk ganske usmidigt, blev han udsat for så grove personangreb, at han smed tøjlerne midt i et foreningsår, og fællesstyrelsen måtte samles på feriekurset for at vælge ny formand den 10. august 1929. Taberen i denne sag blev Lærerskolen i Elbæk, da den mistede den nære forbindelse og automatiske støtte fra Dansk Friskolefor-

14 Seminarieførstander på det grundtvigske Gedved Seminarium. Undervisningsminister 1926-1929 i ministeriet Madsen-Mygdal.

ening. Jørgensen Borup fik berettiget megen oprejsning i det følgende år. Ny formand blev Jes Jessen¹⁵.

På et møde i Odense i april 1930 mødtes fællesstyrelsen med afdelingsbestyrelserne, og her blev det besluttet at arbejde for, at tilsynet på friskolerne skulle varetages af bestyrelserne og ellers af et forældre-nævn. Hvis yderligere tilsyn blev påkrævet, skulle det udføres ved en

¹⁵ Uddannet lærer hos Laurs Rasmussen i Ringe. Skoleleder på Trunderup Friskole 1909-1945. Formand for Dansk Friskoleforening 1929-1939.

Trunderup Friskole med Jes Jessen på trappen, ca. 1920

ministeriel tilsynsførende, som det var kendt i højskolerne og efterskolerne. Denne linje blev videreført året efter, hvor flere interne møder blev fulgt op af et skuffende møde med ministeren og foretræde for Folketingets skoleudvalg. Undervisningsminister Frederik Borgbjerg¹⁶ fremlagde imidlertid sit eget forslag i Folketinget, hvor det så ud til at

¹⁶ Socialminister 1924-1926 og undervisningsminister 1929-1935. Medlem af Folketinget for Socialdemokratiet 1898-1936. Spøgende omtalt som "den sidste grundtvigianer", eftersom han gjorde Grundtvig "stueren" i Socialdemokratiet.

blive vedtaget. Forslaget havde elementer fra både J. Appels og Nina Bangs forslag, men indeholdt en række sanktionsmuligheder, som foreningen ikke kunne tilslutte sig. Den intense mødevirksomhed fortsatte, og den vidner virkelig om, at dette emne var højaktuelt og blev betragtet som en central kerneværdi i friskoletanken. Den nye formand havde møder med politikere og embedsmænd i Undervisningsministeriet, og den 26. september 1932 blev der afholdt et velbesøgt landsmøde i Odense, hvor en resolution gav opbakning til bestyrelsesbeslutningen fra året før: *”Forældre og værger bør have det fulde ansvar for deres børns undervisning og opdragelse. Derfor bør tilsynet med private skoler (friskoler) overlades til forældrene, der ved et forældrenævn eller ved skolens bestyrelse afgiver til Undervisningsministeriet de fornødne oplysninger. Forældre og værger, der over for de offentlige myndigheder erklærer selv at ville sørge for deres børns undervisning fritages for tilsyn”*. Så var banen kridtet op for en ny henvendelse til Folketingets skoleudvalg, men det ændrede dog ikke på, at Folketinget vedtog regeringens forslag. Vedtagelsen skete dog uden Venstres tilslutning og alene med regeringspartiernes stemmer, så behandlingen i Landstinget kunne fortsat være usikker. I februar 1933 blev det besluttet at søge foretræde for Landstingets skoleudvalg bl.a. med krav om, at det stedlige tilsyn helt og uden forbehold blev overladt til forældrekredsen med det formål, at friskolerne sikres *”et forstående offentligt tilsyn, der godkender friskolens berettigelse, forstår dens ejendommelighed og har betingelser for at give en rimelig bedømmelse af dens undervisning”*.

Det kan lyde som et eventyr, men den fortsatte og vedvarende indsats affødte, at begge ting i foråret 1933 vedtog meget liberale lovregler for tilsynet med de private tilskudsberettigede skoler, der blev drevet af en skolekreds (eller som etablerede en forældrekreds). Når en friskoles bestyrelse havde fået godkendt sin indstilling af en offentlig tilsynsførende i Undervisningsministeriet, havde denne til opgave at føre tilsyn med fagene skriftlig og mundtlig dansk, regning og skrivning ved besøg i skolen. Hvis den tilsynsførende ikke fandt børnene forsvarligt undervist, kunne der efter mindst et års forløb gennemføres en prøve,

og hvis undervisningen fortsat blev skønnet mangelfuld, skulle der ske indberetning til Undervisningsministeriet, der i så fald kunne fratage skolen statstilskud. Skolen kunne i øvrigt selv bestemme på hvilken måde, skolen skulle styres, og hvordan det stedlige tilsyn skulle føres. Friskolerne kunne med andre ord overlade det lokale tilsyn til forældrekredsen.

Det er forståeligt, at Jes Jessen i Bavn rettede en tak til *”friskolens venner på Rigsdagen”* og i øvrigt understregede, at med den større frihed fulgte også et større forældreansvar, der fremdeles gerne skulle kendetegne dansk skoleliv.

Stagnation og vedholdenhed

Fra ca. 1924 og frem til 1945 lød der hyppige klager over nedgang i antallet af kredse og medlemmer i foreningen. Nedgangen skyldtes især nedlæggelse af de mindste friskoler og ikke mindst skoler, der bedst kan betegnes som egnsfriskoler. I disse år mistede skolerne tilskudsretten, når årselevtallet kom under 10, og det var de færreste, der magtede at fortsætte skoledriften i krisetider. Skolenedlæggelserne ramte især de jyske landdistrikter, og her var afstanden mellem skolerne ofte en hindring for overflytning til en nabofriskole, hvad man i visse tilfælde så på øerne. Medlemstallet blev dog stabiliseret, og i 1945 havde man nået niveauet fra ca. 1920. Dette skyldtes dels, at kredsene fik flere medlemmer på de tilknyttede skoler og dels, at foreningen fik tilslutning fra kredse, der hidtil havde holdt sig uden for foreningen. Til gengæld kunne man konstatere, at det samlede antal fri- og privatskoler på landet og antallet af elever i disse var markant faldende i perioden, hvilket naturligvis sætter afdelingsstyrelsernes anstrengelser for at få nye medlemmer i relief.

Den offentlige skole blev udbygget og forbedret ganske betydeligt i årene før krigen. En del kommuner investerede større beløb i skolerne og markerede dermed, at man var i *”barnets århundrede”*, og at brede kredse var ved at indse nødvendigheden af uddannelse. Mange friskoler ville gerne have en udvikling parallelt med folkeskolen, men her

udgjorde økonomien på de fleste skoler en bremseklods. Friskolerne fik efter 1919 statstilskud svarende til statens lønrefusion til kommunerne, men 1919-loven havde forudsat, at kommunerne supplerede statstilskud med kommunetilskud. Faktisk gav loven kommunerne ret til at bevilge friskolerne et tilskud svarende til halvdelen af statstilskuddet uden at søge tilladelse i amterne, men det forekom yderst sjældent, og mange kommuner gav intet. Dette misforhold udgjorde et reelt problem for friskolerne, for det var ikke realistisk, at staten ville yde et højere tilskud til friskolerne end til folkeskolen. Dansk Friskoleforenings fællesbestyrelse måtte derfor arbejde på at få kommunetilskud gjort obligatorisk, hvilket viste sig at være noget af et sisifosarbejde. I 1937 kunne Jes Jessen dog glæde sig over, at der ved oprettelsen af en fælles kommunal udligningsfond var indføjet en regel, hvorefter kommunerne kunne få refunderet op til halvdelen af ydet kommunetilskud til friskolerne. Bestemmelsen fik dog ikke nogen praktisk betydning.

Kassebølle Friskole ca. 1930. Friskolen har fået tilbygget sløjdløkke under halvtaget bagest til venstre

Bestyrelsen lagde stor energi i en bestemt detalje, nemlig retten til frirejser ved lejrskoler m.v. Foreningen havde arbejdet med denne sag allerede i Laurs Rasmussens formandstid, men Finansministeriet fandt ikke, at det var en sag, der var værd at fremme. På et tidspunkt fik friskolerne dog en begrænset frirejsemulighed ved ture af 1 dags varighed, men her strandede sagen tilsyneladende. Det lykkedes dog endelig ved bekendtgørelse af 9. maj 1938 at få samme ret som den offentlige skole. Trods en meget friskolevenlig undervisningsminister, Jørgen Jørgensen¹⁷, var sagen altså ikke nem at løse.

Samme Jørgen Jørgensen fik i 1937 vedtaget en ny folkeskolelov, som i høj grad skulle reformere den danske folkeskole. På grund af overgangsbestemmelser, der først udløb under 2. Verdenskrig, fik loven aldrig den forventede betydning, eftersom krigsøkonomien først gjorde reformerne mulige 20 år senere. På dette tidspunkt var Jørgen Jørgensen igen undervisningsminister, og han fik som sådan mulighed for at se sine grundtvigske idealer ført ud i livet med nogen forsinkelse. I 1937 gav den reviderede skolelov friskolefolket bange anelser, for hvordan skulle man få råd til de forbedrede skolefaciliteter og et øget timetal inden for de snævre økonomiske rammer?

På en forespørgsel fra Jensen-Sønderup (nu almindeligt skolekredsmedlem) afklarede Undervisningsministeren, at friskolens pligt til at give en undervisning af mindst lignende omfang som den offentlige skole var en forudsætning for at stå mål med, hvad der almindeligvis blev krævet i folkeskoleloven. På den måde blev tilskudslovens krav i kombination med grundloven til et krav om, at friskolen skulle give undervisning i mindst folkeskolens obligatoriske fag, hvorfor friskolen efter den fulde indfasning af folkeskoleloven også skulle have faciliteter til sløjd og husgerning (skolekøkken). Den 9. juni 1939 afholdt de tre afdelingsstyrelser et fællesmøde i København. Man besluttede at rejse krav om bygningstilskud og kommunetilskud, men på et efterfølgende

¹⁷ Markant radikalt folketingsmedlem 1929-1960. Gårdmand i Lejre med tætte forbindelser til Valdemar Hansen samt fri- og højskolemiljøet i det hele taget. Undervisningsminister 1935-1942 og 1957-1961.

Valdemar Hansen, Osted, blev med årene en efterspurgt fortæller

møde med Undervisningsministeriet måtte man erkende, at ministeren var nok lydhor, men han anså det for umuligt at få en forøget udgift besluttet i rigsdagen. Friskolerne måtte trøste sig med, at forøgede statslige udgifter til folkeskolen måtte forventes at få afsmittende effekt. Det viste sig faktisk at slå til, og i 1941 fik ministeren indført en midlertidig ordning for bygningstilskud til ”istandsættelse m.v. af bygninger på landet”, og tilskud til feriekurset blev genoptaget efter bortfald i en årrække.

Ved jubilæumslandsmødet i 1936 fremlagde skolebestyrer P. J. Skriver, Glamsbjerg Fri- og Efterskole en resolution, som bestyrelsen må formodes at stå bag. Den opridsede frihedslovgivningen og stillede krav til stats- og kommunetilskud, men også om friskolelærernes ret til at overføre anciennitet ved senere ansættelse i folkeskolen. Kravet blev faktisk opfyldt i 1937 ved følgelovgivning til den nye folkeskolelov, men det er også interessant på anden vis. Flere gange i 1930'erne blev det synligt, at der i foreningen var en uenighed vedr. de økonomiske konsekvenser af Efterlønskassen, og det var især upopulært, når statstilskud-

det blev beskåret med et par kroner for et finansiere kassens underskud. Da der skulle tages stilling til obligatorisk medlemskab, blev diskussionen mere end skinger, og der blev stillet krav om landsmøde. Man skal erindre, at lønnen jo blev aftalt mellem den enkelte skole og lærer, og på mange skoler ville den ekstra udgift til pensionsordningen gøre ondt. Ikke mindst på de mindste skoler, der måtte leve med frygten for at miste statstilskud. Det viste sig imidlertid, at foreningen kunne holde til disse meningstilkendegivelser om løn og ansættelsesvilkår, og at der kunne findes de nødvendige kompromisser. Lærerne fik fordelagtige optagelsesvilkår i pensionskassen, og statstilskud til ”efterlønnen” blev forhøjet. I den sammenhæng bør man nævne skolebestyrer Peder Møller fra Nørregades Friskole (Odense Friskole), der var forretningsfører i Understøttelseskassen/Efterlønskassen fra 1918-1931 og medlem af den fynske afdelingsbestyrelse i 45 år. Han blev efterfulgt af Martinus Skriver både i afdelingsstyrelsen og som forretningsfører i Efterlønskassen fra 1931-1961. Peder Møller trak sig tilbage som skolebestyrer i 1924, men i 1935 gik M. Skriver også her i P. Møllers fodspor. P. J. Skriver og M. Skriver spillede i en lang årrække en synlig, men uofficiel rolle i Dansk Friskoleforenings ledelse, og da alle ikke kan nævnes, så lad disse to brødre stå som eksponenter for de mange, der gennem årene har lagt arbejdskraft og energi i foreningens tjeneste uden at stræbe efter en formandspost, som de nemt kunne have varetaget.

Mod nye tider

I slutningen af 1938 blev landsformanden ramt af længerevarende sygdom, og i januar 1939 valgte hovedstyrelsen i stedet mejerierjer Valdemar Hansen¹⁸, Osted til formand. Valdemar Hansen benævner fra første begyndelse foreningens bestyrelse som ”hovedstyrelsen”, og det var da også planlagt, at foreningen skulle have nye vedtægter besluttet ved et

¹⁸ Stifter af Osted Friskole i 1917. Han medfinansierede oprettelsen af Engelsholm Højskole og Københavns Folkehøjskole, der blev til Bordings Friskole. Det samme gælder i betydeligt omfang oprettelsen af Den frie Lærerskole (1949) og Friskolefonden (1935). Formand for Dansk Friskoleforening 1939-1945.

sendemandsmøde den 23. september 1939, men da krigen brød ud den 1. september blev privat bilkørsel forbudt, og den kollektive trafik indskrænket. Dette betød aflysning af sendemandsmødet (og vedtægtsændringen), feriekurset og afdelingsgeneralforsamlingerne i Jylland og på Sjælland. Valdemar Hansen havde i flere år talt varmt for, at friskolerne måtte vise sammenhold og understøtte skoler i økonomisk nød, især når de mistede tilskudsretten. Allerede i 1933 havde han skænket et beløb til en fond, men bestyrelsen fandt dengang ikke, at de herskende krisetider var egnede til indsamling for en ny fond, så pengene blev hensat til formålet. Som landsformand satte han sin energi ind på en egentlig fondsstiftelse, så man ikke skulle nøjes med et sæt vedtægter og en uvirksom fond, og i 1941 blev en opfordring udsendt til friskolerne om at give bidrag til oprettelsen af Friskolefonden. Henvendelsen blev positivt modtaget, men bidragene var alligevel ret beskedne, og allerede fra 1942-43 blev der udbetalt tilskud til 6 friskoler, der oversteg de indsamlede beløb. Dette var måske et forsøg på at synliggøre fonden, for efterfølgende blev der lagt større vægt på konsolidering. En anden form for konsolidering var oprettelsen af ”Friskolens Arkiv”. Her var hovedmanden et andet aktivt styrelsesmedlem, Johs. Jensen, der var friskolelærer på Sodinge Friskole, hvor arkivet blev placeret i første omgang. Da han senere blev ansat på Den frie Lærerskole, skiftede arkivet adresse og gik mere eller mindre i glemmebogen, indtil oprettelsen af Biblioteket for det Folkelige Arbejde i 1984. I 2010 fik arkivet navnet ”Friskolernes Arkiv”, og det oprindelige arkiv indgår fortsat.

Valdemar Hansen gjorde sig til talsmand for, at alle forældre ved en friskole skulle meldes ind i en af Dansk Friskoleforenings kredse. Her var han nok for tidligt ude, men medlemstallet steg alligevel markant på en række skoler. Hans ønske om at gøre ”Bavnen” til medlemsblad måtte også opgives, og hans sidste projekt med oprettelse af en fri dansk lærerskole blev foreløbig heller ikke til noget, men dog igangsat privat af højskoleforstander Ejnar Skovrup, Kerteminde. Valdemar Hansen trak sig tilbage som formand i 1945, men han ophørte ikke med at bakke friskolearbejdet op.

Efterkrigstiden 1945-1970

Som ny formand valgte hovedstyrelsen skolebestyrer Aksel Appel¹⁹, Hjemly Fri- og Efterskole. På daværende tidspunkt var han også formand for Efterlønskassen og havde siddet i afdelings- og hovedstyrelse i en lang årrække. Allerede i sin første beretning for året 1944-45 kunne Aksel Appel oplyse, at Undervisningsministeriet ville nedsætte et udvalg til at udarbejde forslag til en friskolelov. Martinus Skriver og Aksel Appel blev udpeget til at repræsentere friskolerne i udvalget, mens P. J. Skriver skulle repræsentere efterskolerne (af hensyn til de kombinerede skoler og Efterlønskassen).

Den første friskolelov er dateret 12. juli 1946, og de fleste bestemmelser trådte i kraft allerede samme år. Da afdelingsgeneralforsamlingerne blev afholdt i foråret, kendte man endnu ikke udfaldet, og den kommende lov kom naturligvis til drøftelse. Der var i Jylland ikke ubetinget tilfredshed med elevtalskravets forhøjelse fra 10 til 15 elever, krav om aflønning af lærerne mindst som andenlærer i folkeskolen (eller på de mindste skoler som forskolelærerinde) og tvunget medlemskab af Efterlønskassen for lærere ansat efter 1. april 1938. Man følte sig usikker på, om forhøjelsen af statstilskuddet ville svare til skolernes forøgede omkostninger. Statstilskuddet skulle som tidligere udløse pr. elev, hvad staten refunderede kommunerne til lønudgifter samt to tredjedele af folkeskolens udgifter pr. elev til andre sædvanlige driftsudgifter. Fordelingen til skolerne skulle foretages efter mere detaljerede bestemmelser. Hvis skolerne også modtog kommunalt tilskud over 300 kr. årligt, skulle det sikres, at ingen modtog tilskud på mere end 80% af skolens samlede driftsudgift. Efter generalforsamlingen i Jylland indløb et rygte om, at ”lovudvalget” var blevet enigt om, at tilsynet skulle føres tilbage til skolekommissionen. Årsmødet løb over både lørdag og søndag, så man fik i en hast medlemmerne samlet, da de om søndagen havde været kirke. Forsamlingen udtrykte en

¹⁹ Barnebarn af forstander Cornelius Appel, Rødding Højskole. Leder af ”Hjemly” 1915-1953 og Langtved Friskole 1953-1956. Formand for Dansk Friskoleforening 1945-1957.

Den frie Lærerskoles hovedbygning set fra foredragssalen ca. 1974

skarp protest, som blev sendt til lovudvalgets medlemmer. Men det er uklogt at tro på rygter. Da loven blev vedtaget var det med uændrede tilsynsbestemmelser, og Jyske Afdelings formand, H. P. Bertelsen²⁰, kunne i årsberetningen udtale sig rosende om frihedslinjen i dansk friskolelovgivning, som den senest var kommet til udtryk i friskoleloven af 1946.

Loven implementering gik dog ikke helt glat. I foråret 1947 var det fulde statstilskud for 1946 endnu ikke kommet til udbetaling, så ingen havde det fulde overblik over de økonomiske virkninger af loven. Meget tyder på, at Aksel Appel og den øvrige hovedstyrelse fik en række opgaver med at få afklaret rækkevidden af flere bestemmelser. Det krævede møder i ministeriet og møder med skolerne. Økonomien må imidlertid have bedret sig, for i 1948 udtalte Aksel Appel, at de forbedrede økonomiske forhold ikke bandt friskolelærerne til skolerne. Der forekom usædvanlig mange lærerskift, og når lønnen næppe længere var årsagen, måtte det jo være fordi grundlaget for friskolebevægelsen fortsat var så levende, at lærerne forlod skolerne, når de ikke kunne "akklimalisere sig". For Aksel Appel vidnede det om, "at der er liv i den snart hundredårige knægt, friskolebevægelsen".

I 1949 kunne Valdemar Hansen i årsberetningen redegøre for oprettelsen af Den frie Lærerskole i Ollerup, efter at de private forsøg havde måttet opgives. Arbejdet var fuldført af et udvalg, der var nedsat i 1943, men med fornyet tilslutning fra Højskoleforeningen, Efterskoleforeningen og Friskoleforeningen. Dette gav H. P. Bertelsen lejlighed til en bidende afskedssalut i sin sidste afdelingsberetning i Jylland; her gengivet efter hans eget referat: "Dansk Friskoleforening var inde på en helt ny linje. Medens læreruddannelsen altid havde været en privat sag,

²⁰ Friskolelærer i Sdr. Onsild 1922-1924 og i Kolt Friskole 1924-1946. Fremførte markant kritik af skolekommissionernes tilsyn før 1933 og blev af pressede friskolekredse anvendt som talsmand og sagsbehandler.

var man fra D.F.'s side nu inde på at autorisere en bestemt skole og uddannelse. Man havde selvfølgelig ret til at fremsætte et sådant forslag, men man burde, forinden det førtes ud i livet, forelægge det for friskolens forældre, som er friskolens højeste myndighed, til godkendelse, ændring eller forkastelse. Man burde ikke have ret til at gennemtrumfe noget helt nyt, der betød brud med det hidtil anerkendte, uden om forældrene".

Afdelingsgeneralforsamlingen tilsluttede sig og henstillede, at der blev taget tilbørligt hensyn til Elbæk Lærerskole. Der er ikke tegn på lignende overvejelser i de andre afdelinger, men foreningen måtte balancere mellem Elbæk og Ollerup, indtil uddannelsen i Elbæk blev nedlagt i 1969.

En speciel lovrevision

I 1952 markerede Dansk Friskoleforening 100-året for oprettelsen af Christen Kolds friskole i Dalby med afholdelse af et landsmøde, ligesom det senere var tilfældet i 2002 ved et stort fællesmøde i Dalby, hvor begivenheden blev fejret i store telte. I 1952 fandt mødet sted i tilknytning til sommerkursus på Ryslinge Højskole og strakte sig over 3 dage med indbudte gæster fra Undervisningsministeriet. Forsamlingen blev bibragt indtryk af et godt samarbejde med embedsmændene, hvilket fik den tidligere landsformand, Jørgen Jørgensen Borup, til at komme med en opsigtsvækkende anbefaling. Når friskoleloven som planlagt skulle revideres i den forestående rigsdagssamling, burde foreningen på forhånd opnå enighed med ministeriet om justeringerne, da det var mere sikkert, end at overlade sagen til de folkevalgte. Denne bemærkning siger både noget om foreningens samarbejde med ministeriet, men også noget om en ændret indflydelse på lovgivningen mellem den udøvende magt (ministerierne) og den lovgivende. Ingen kunne vide, at netop denne lovændring skulle blive ret speciel. Landsmødet blev i

bedste friskolestil afviklet med foredrag og fællessang, men også med en meget levende politisk debat efter oplæg fra Aksel Appel.

Forslaget til lovrevision måtte fremsættes to gange, da grundlovsændringen i 1953 skulle bekræftes ved folketingsvalg i april og igen i september. Ved 1.-behandlingen i marts havde alle tingets partier givet tilslutning til ændringerne, der primært drejede sig om at omfordele en højere andel af statstilskuddet til lærerløn og fjerne det særlige tilsyn med religionsundervisningen ved en præst. Der blev ved den lejlighed sagt mange pæne ting om især de grundtvig-koldske friskoler, og Julius Bomholt²¹ lagde i den sammenhæng vægt på, at støtten til friskolerne var blevet relativ uproblematisk, eftersom de var antalsmæssigt i tilbagegang. Men p.g.a. valget blev forslaget ikke færdigbehandlet. Da lovforslaget igen blev fremlagt efter valget i september var Julius Bomholt blevet undervisningsminister, og nu tilføjede han et krav om, at de private grundskoler med den særlige forberedelse til mellem-skolerne skulle kunne fratages retten til at være under friskoleloven, da dette måtte forudsætte, at skolerne underviste i hele den undervisningspligtige alder og ikke kun til og med 5. klasse. I tvivlstilfælde skulle det drøftes med Dansk Friskoleforening, om en skole fortsat var berettiget til at være under friskoleloven. Dette gav anledning til en indsigelse fra Det Konservative Folkeparti, hvis ordfører Erik Ninn Hansen²² havde fundet ud af, at kun grundtvigske friskoler kunne optages i den Sjællandske Afdeling. Han rejste tvivl om, hvorvidt det kunne være rigtigt, at så vigtig en sag kunne påvirkes afgørende af en grundtvigsk organisation, som vel ikke kunne anses for mere berettiget dertil end en katolsk. Jeg formoder, at denne debat blev årsag til ændringer

21 Julius Bomholt (11. juni 1896-2. januar 1969) var forfatter og socialdemokratisk politiker. Han var medlem af Folketinget fra 1929-68. Folketingsformand i to omgange. Fra 1950-64 var Bomholt i sammenlagt 11 år undervisnings-, social- og kulturminister.

22 Folketingsmedlem 1953-1994. Ninn-Hansen var forsvarsminister 1968-1971, finansminister i 1971; formand for Det Konservative Folkeparti 1971-1974 og justitsminister fra 1982-1989. Formand for Folketinget fra 1989 til 1992. Han trådte ud af Folketinget som følge af den såkaldte "Tamil-sag", der gav anledning til en betinget fængselsdom ved Rigsretten.

i afdelingens vedtægter, der herefter ikke stillede den type optagelseskrav. Revisionen af friskoleloven kom til at falde sammen med grundlovsrevisionen og en debat om § 76 (før vedtagelsen omtalt som § 77), der tydeligt og positivt fra alle sider blev omtalt som en frihedsparagraf for friskolerne. Foreningen deltog aktivt under hele lovgivningsfasen og følte sig tydeligvis meget positivt modtaget både i Undervisningsministeriet og på Christiansborg.

Foreningen skulle i en årrække beslutte en indstilling til ministeriet om en skoles ret til at eksistere under friskoleloven. I 1955 drejede det sig om 3 skoler, hvor en blev afvist og en blev anerkendt, mens en tredje fik pålæg om en tydeliggjort formålsparagraf.

Perioden frem til ca. 1970 blev virkelig, som udtrykt af Bomholt, målt i antal skoler til en nedgangsperiode. Elevantalsgrænsen på 15 fik en klar begrænsende effekt, som lukkede skoler, der måske ellers ville have fortsat driften i håb om igen at opnå tilskudsudløsende elevtal. Ganske mange skoler havde et elevtal på 10-15 elever, og kom man under 10 årselever i 3-års gennemsnit, skulle også de gamle skoler op på 15 elever. Men trods nedgangen mærkes det tydeligt, at der fortsat var liv i friskolekredsene, som levende fulgte med i den almindelige skoledebat, og årsberetningernes artikler er meget læseværdige i denne periode. Specielt artiklerne om den udelte skole kan synes ganske aktuelle, for friskolerne var åbenbart meget enige om, at en udelte skole måtte være idealet.

Uro om bladdriften

"Bavnen" havde siden 1904 været friskolernes uofficielle talerør, men i 1930'ernes kriseår var bladet nær ved at lukke p.g.a. et faldende antal abonnenter. Det lykkedes imidlertid Dansk Friskoleforening at redde bladet ved, at alle tre afdelinger blev repræsenteret i udgiverselskabets bestyrelse mod at stille en underskudsgaranti eller ved at yde et årligt tilskud. Bladet var dog fortsat uafhængigt af foreningen, men i 1957 var økonomien håbløs, og utilfredsheden med bladet så åbenlys, at der blev indledt forhandlinger med Højskoleforeningen, Efterskolefor-

Friskolens Tidende

FÆDRES ÅND + NUTIDS VIRKE

Bavnen relanceres under nyt navn "Friskolernes Tidende". Mottoet »fædres ånd - nutids virke« forekom allerede i 1958 ude af takt med tiden

eningen og Foreningen af tidligere højskoleelever m.fl. om at købe Højskolebladet af dette blads redaktører for at udgive et fælles blad med titlen "Højskolebladet. Tidende for Folkeoplysning". Forhandlingerne endte med en fælles beslutning i foreningerne, og afdelingernes tilskud til "Bavnen" ophørte. På den fynske afdelingsgeneralforsamling udtrykte bl.a. skoleleder Erik Bruntse²³, at "Bavnen" måtte lukke, selv om formanden, Aksel Appel, lige havde forsikret, at bladet ikke ville blive nødt til at lukke, før de nye bladplaner var gennemført. Forhandlingerne om bladsamarbejdet var en af Aksel Appels sidste større opgaver som formand, idet han havde varslet, at han p.g.a. alder og sygdom i familien ønskede at afgå. Aksel Appel nåede dog også at indgå i udgivelsen af Dansk Skolesangbogs 3. udgave i 1958.

Paradoksalt nok blev netop Erik Bruntse "Bavnens" redningsmand, idet han sammen med en lille kreds af ligesindede besluttede at videreføre bladet og fik tilslutning i udgiverselskabet. I første omgang blev Erik Bruntse forretningsfører, men efter et par år overtog han redaktørposten, som han beholdt til udgangen af 1974. Det lykkedes igen at få økonomisk opbakning fra Dansk Friskoleforening, idet Jydske Afdeling allerede i 1958 vedtog at genoptage støtten. Senere fulgte de andre afdelinger efter. Det stort tænkte bladprojekt løb ud i sandet, og Bavnen blev relanceret under navnet "Friskolens Tidende" og overlevede som selvstændigt blad i endnu en årrække og fik konsolideret et oplag, der netop kunne løbe rundt med lidt tilskud fra foreningen og en stor frivillig indsats.

23 Skoleleder på Øster Åby Friskole 1947-1970. Herefter lærer samme sted og på Kassebølle Friskole. Redaktør for Friskolens Tidende, senere Friskolebladet 1962-1974.

Svære tider

Ny formand for Dansk Friskoleforening blev forstander Niels Pedersen²⁴, Osted Fri- og Efterskole, og han kunne i lighed med sin mangeårige formand på skolen nyde fordel af en nær kontakt til undervisningsminister, Jørgen Jørgensen. Dette er måske forklaringen på, hvorfor Dansk Friskoleforenings politiske arbejde virker svært gennemskueligt i disse år. I 1960 blev friskoleloven revideret, men Niels Pedersen kunne ved lovforslagets fremsættelse dårligt skjule sin skuffelse. Da loven forelå, anbefalede han på det kraftigste friskolerne til at ændre status til selvejende institutioner, da kun disse kunne opnå et statstilskud over 80% af driftsudgifterne og i øvrigt kunne optage afdragsfrie, lavt forrentede statslån på op til 50% af skolens vurdering. Hans anbefaling blev understreget af, at Osted Fri- og Efterskole havde 20 års erfaring som selvejende institution og aldrig havde mærket ulemper herved. Det blev da også efterfølgende til "massekonvertering" af friskolers status, og foreningen pressede senere på for at få gjort den selvejende institution til en betingelse ved oprettelse af nye friskoler. Det lykkedes i 1977, men havde de vise fædre kendt til følgelovgivningen for selvejende institutioner efter "Tvindloven" i 1996, havde anbefalingen nok være mere nuanceret. På det politiske plan blev der ellers arbejdet på at få indført et fast bygningsstilskud og tilskud til børnehaveklasser, men uanset foreningens til tider betydelige indsats lykkedes det ikke at få indført varige ordninger i Niels Pedersens formandstid. Der blev henvist til et kommissionsarbejde, som ad åre skulle komme med forslag til mere ensartede regler for de frie og private skoler, der hidtil havde været under forskellig lovgivning.

Folkeskoleloven af 1958 skabte, hvad man kaldte "den så-lidt-som-mulig-delte" skole, og friskolerne fik indstillingsret til optagelse i realklasserne. De små friskolers største problem blev, at denne lov reelt gennemførte, hvad tiderne forhindrede for 1937-lovens vedkommende.

24 Forstander på Osted Fri- og Efterskole 1941-1970, tidligere friskolelærer på Fangel friskole. Formand for Dansk Friskoleforening 1957-1966 og efterfølgende for Efterskoleforeningen i en årrække.

Hertil kom, at fremmedsprogsundervisning blev obligatorisk, og kommunerne landet over opførte centralskoler, små sognekommuner indgik ”skoleforbund” og en række mindre distriktsfolkeskoler blev nedlagt. Dette skabte betydelige elevflytninger, som naturligvis påvirkede friskoleforældrene ved friskoler, hvor en enelærer i en enkelt ”skolestue”; ofte med en eller to klasser og undervisning hver anden dag, naturligvis ikke kunne leve op til de nye centralskoler. Selv velvillige tilsynsførende måtte advare sådanne friskoler om det tvivlsomme ved en vurdering af, om skolen ”stod mål med folkeskolen”. Det kan virke som trøstesløs læsning, når man år efter år kunne konstatere, at der atter var nedlagt skoler i afdelingen, men i Jylland viste der sig en modstrømning, da forældrene ved flere nedlagte distriktsfolkeskoler ved en stor indsats og trods kommunal modstand fik etableret nye fri-

De himmerlandske friskolers idrætsstævne i 1966 på en konverteret skole (Skørbæk-Ejdrup Friskole)

skoler. Ved det jyske årsmøde i 1964 havde man indledere fra 5 af disse såkaldte konverterede folkeskoler til at berette om deres erfaringer med at oprette friskole. Det fik en gammel friskolemand fra Øster Jølby friskolekreds til spontant at rejse sig op og erklære, at han beundrede disse folk. Deres udsagn var noget af det bedste, han længe havde hørt, hvorefter forsamlingen rejste sig og klappede. Ved Guldbæk Friskoles oprettelse i 1959 havde afdelingsformanden, Hjarne Petersen²⁵, Bjergby Friskole udtalt: ”Nedlæggelse af små skoler og oprettelse af store centralskoler bevirker, at der mange steder tales om at oprette friskoler. Hvis det lykkes, hilser vi dem med glæde og byder dem af hjertet velkommen”. Hans bemærkning var affødt af en kommentar fra en amtsskolekonsulent, der havde udtalt, at en skole oprettet i protest ikke kan bestå. Hjarne Petersen var af den opfattelse, at enhver protest kan dække over et skolesyn, og ved en anden lejlighed gjorde han gældende, at ønsket om hjemmenes indflydelse på skole og skolegang kunne ses i direkte forlængelse af den klassiske friskole. Han bad alle erindre, at hver tid har sin udfordring. Diskussionen løber videre i 2011, og foreningens næstformand, Svend Clausen (Høve Friskole), forsøgte da også i 1983 at få foreningen til at tage afstand fra friskoleoprettelser af denne art, da det politisk kunne skade andre friskoler. Hovedstyrelsen tog dog klart afstand fra dette synspunkt og videreførte Hjarne Petersens opfattelse fra 1959. Siden har foreningens indstilling været meget klar, men det må erkendes, at Svend Clausen klarsynet forudså, hvordan den offentlige debat kunne påvirke beslutningstagerne. Friheden til oprettelse af friskoler med tilskud er i årenes løb strammet flere gange for at lægge hindringer i vejen for de forældre, der ikke kan acceptere nedlæggelse af en lokal folkeskole.

Også den Sjællandske Afdeling kunne i disse år sige velkommen til nye skoler, men ikke helt uden en vis skepsis mellem linjerne. Niels Pedersen havde tydeligvis ikke et afklaret forhold til de skoler, der med et tydeligt afsæt i reformpædagogikken kaldte sig ”Den lille skole”, mens

²⁵ Skoleleder på Bjergby Friskole 1948 -1978. Mångeårig afdelingsformand i Jyske Afdeling.

Leg i sneen. Vester Skærning Friskole 1955

han åbenbart ikke havde helt samme forbehold for de privatskoler, der meldte sig ind i foreningen i mangel af anden forening. For begge grupperes vedkommende må det have været en sælsom forening, de var blevet medlem af. Dansk Friskoleforening videreførte i denne periode uden særlige justeringer arven fra grundlæggerne i 1886, og nekrologer og hyldest til de afdøde spillede tilsyneladende en mere væsentlig rolle end mange af de dagsaktuelle emner. Religiøse temaer spillede ikke helt samme rolle under møderne som tidligere, men de mange 2-dagsmøder med indkvartering blandt de grundtvigske venner kunne dårligt tænkes uden indlagte gudstjenester, og morgenandagten var fast indslag i alle kurser og møder med overnatning. Der blev ikke taget skridt til at byde de nye medlemskredse velkomne, som det sås i Jylland med de ”konverterede folkeskoler”, og resultatet blev ikke overraskende, at disse skoler kun blev en kort årrække i Dansk Friskoleforening.

På den anden side begyndte foreningen at mødes med de ministerielle embedsmænd og andre myndigheder om de løbende problemer med bl.a. lovgivning. Foreningen blev godkendt til at modtage skattefrie gaver, der blev drøftet om timereduktion og betaling for overtimer, feriepengeafregning og ATP-regler. I 1963 blev det ved en lovrevision gjort muligt at få bevilget statstilskud til overbygningsklasser, idet realklasser dog hørte under anden lovgivning, når en eventuel indførelse var gennemført.

Foreningens 75-års jubilæum blev i 1961 afholdt på Fyns Forsamlingshus i Odense med 500 deltagere. Festtalen blev karakteristisk nok holdt af en valgmenighedspræst, der sammenlignede friskolen og Moses, der begge havde til opgave at føre ”folket fra trældom til det forjættede land”. På de indre linjer begyndte man i 1965 at drøfte en struktur-

ændring i foreningen, der kunne bringe de tre afdelinger nærmere sammen. Det blev en debat, der jævnligt skulle dukke op i de næste mange år, men i 1965 nåede man kun til en principiel enighed om behovet. I det hele taget blev 1965/66 et år, hvor der skete meget lidt, hvad afdelingsformændene da også beklagede. Skolerne følte sig klemte af tilskudsregler, der ikke var fulgt med tiden, men som fortsat måtte vente på den omfattende kommissionsudredning.

På det jyske årsmøde omtalte formanden, at friskolerne på Mors havde søgt ministeriet om tilladelse til, at friskoleeleverne kunne deltage i den statskontrollerede afgangsprøve på Morsø Ungdomsskole. Selv om det strengt taget ikke havde noget at gøre med foreningens arbejde, var det nær resulteret i et mistillidsvotum til bestyrelsen, der havde ladet det indgå ukritisk i den mundtlige beretning. Bestyrelsen overlevede med nød og næppe, så alle lidt senere kunne gå roligt videre til de gule ærter med kogt flæsk. Foreningens medlemmer var begyndt på den uafsluttede diskussion, om prøverne kan forenes med de grundtvigskolske skoletanker.

Med årsmøderne trak formanden sig tilbage fra et hverv, hvor han havde mødt en vis modstand og aldrig helt var blevet alment accepteret. Formanden for Fynske Afdeling, Anker Skriver, Stige Friskole, udtrykte dog stor respekt for Niels Pedersen, der nu ville bruge sine kræfter i efterskoleverdenen. Man må nok erkende, at de forløbne 9 år var de mindst opmuntrende en formand kunne opleve.

Der blæser nye vinde

Han blev efterfulgt af Frits Bjerre²⁶, der i mange år med afbrydelser havde været medlem af afdelingsstyrelsen og hovedstyrelsen. På idé af Holger Kjær²⁷, Askov, der var formand for foreningen ”Hjem og skole”, indkaldte Dansk Friskoleforening den 15. oktober 1966 de eksisterende

26 Skoleleder på Bøvling Friskole 1938-1973; tidligere lærer ved Hejls friskole 1928-1938. Formand for Dansk Friskoleforening 1966-1971.

27 Holger Kjær (1899-1980). Lærer på Askov Højskole. Filosofisk doktorgrad, forfatter og foredragsholder. Formand for foreningen ”Hjem og skole” i en årrække.

grundskoleforeninger til et møde om oprettelse af et samarbejdsorgan, da alt tydede på et fremtidigt lovfællesskab. Mødet resulterede i oprettelsen af Frie Folkeskolers Fællesråd (senere Frie Grundskolers Fællesråd), der kom til at omfatte Dansk Friskoleforening, Den private Realskoles Bestyrerforening, Foreningen af friskoleledere i Storkøbenhavn og Købstæderne, Privatgymnasiernes Rektorforening, Foreningen af Katolske skoler i Danmark og Den tyske Skole- og Sprogforening for Nordslesvig. Frits Bjerre blev valgt til Fællesrådets første formand, og Dansk Friskoleforening var i øvrigt repræsenteret ved foreningens næstformand, Frede Bording²⁸, der havde haft daværende undervisningsminister, K. B. Andersen²⁹, som bestyrelsesformand. Fællesrådet blev hurtigt repræsenteret i et tilskudsudvalg, der fik betydelig indflydelse på den omfattende tilskudsomlægning fra 1969, og af øjeblikkelig betydning fik man i øvrigt løst det gamle problem med stærkt forsinket tilskudsudbetaling ved, at Fællesrådet i en overgangsperiode påtog sig at stå for et ”Forskudssekretariat”.

Sammen med ”Hjem og skole” indkaldte Dansk Friskoleforening også til et ”Landsskolemøde” den 23. september 1967 i protest mod regeringens planer om udvidelse af undervisningspligten. Friskolefolkenes deltagelse kan ikke undre for en gammel bevægelse, hvor kravet om undervisningspligtens afskaffelse altid havde spillet en rolle, men i referatet fra mødet kan man læse, at et stort antal deltagere faktisk kom fra folkeskolen, hvorfor det efterfølgende var til irritation, at mødet blev karakteriseret som højskolernes møde. ”Hjem og skole” var en forening, der forsøgte at samle bred tilslutning til forældrenes indflydelse i skolespørgsmål, og Frits Bjerre var mødets dirigent på et i øvrigt friskolepræget møde. Friskolerne og Dansk Friskoleforening anså en udvidelse af undervisningspligten for at være en indskrænkning i

28 Oprettede Københavns Folkehøjskole i 1942 med økonomisk hjælp fra svigerfaderen Valdemar Hansen. Oprettede i tilknytning hertil en børneskole i 1945, der udviklede sig til Bordingsskolen. Leder indtil 1978. Mangeårig afdelingsformand på Sjælland. Næstformand i Dansk Friskoleforening 1966-1974.

29 Socialdemokratisk undervisningsminister 1964-1968; senere udenrigsminister og formand for Folketinget.

forældrenes frihed, mens mange af de øvrige deltagere frygtede, at restgruppen af elever ville forringe undervisningen i de ældste klasser, som i forvejen blev frivilligt gennemført af de fleste elever. Som bekendt viste protesten sig nytteløs, men forlængelsen af undervisningspligten blev dog først gennemført i 1972.

I 1968 overtog RKV-regeringen landets ledelse, og K. B. Andersen blev udskiftet med ”Onde Helge”.³⁰ Om K. B. Andersen, som havde sat gang i udviklingen af de frie skolers fremtidige tilskudsvilkår, udtalte Frits Bjerre: ”K. B. Andersens stilling over for friskolen var velkendt. Han var interesseret i at få skabt gode kår for friskolerne. Hans indstilling kan måske bedst udtrykkes gennem de ord, han udtalte under en forhandling, at friskolen skulle have så megen økonomisk støtte, at der kunne etableres en forsvarlig skoledrift ved hjælp af statstilskuddet plus et forældrebidrag, der dog ikke måtte være så stort, at skolen fik økonomisk slagside. En sådan udtalelse vil de fleste friskolefolk kunne bifalde”.

Den ny undervisningsminister blev hilst velkommen med ønsket om, at han ville respektere friskolen som en mindretalsskole, der kunne anviser nye veje og være et ”åndehul” for forældre, der stadig forstod betydningen af et nært samarbejde mellem hjem og skole. Samtidig advarede Frits Bjerre mod udvidelsen af undervisningspligten og oplyste, at 90% efter 7. klasse fortsatte i realklasser eller 8. og 9. klasse og 7% yderligere tog på efterskole. Han advarede mod tvang for at få de sidste elever til at fortsætte. Yderligere kunne han oplyse, at det ministerielle embedsmandsudvalg desværre ikke havde indstillet et lovforslag til ministeren, som skoleforeningerne kunne anbefale, da udvalget havde afslået at anbefale en bestemt tilskudsprocent og afvist, at tilskuddet skulle rette sig efter udgifterne i folkeskolen. De videre forhandlinger måtte således foregå i selve ministeriet.

Da lovforslaget blev fremsat i januar 1969, var tilskudsprocenten fastsat til 85%, men ministeren erkendte ved fremlæggelsen i Folketin-

30 Helge Larsen tilhørte Det Radikale Venstre og var undervisningsminister i regeringen Baunsgaard fra 1968-1971. Tilnavnet fik han af utilfredse elever og studerende, men det anses i eftertiden ikke for særlig berettiget.

Milebrænding på Øster Jølby Friskole 1968

get, at de mindre friskoler med 20-30 elever ville miste tilskud ved omlægningen, fordi de hidtil havde været favoriseret med et højt grundtilskud. Ministeren var ikke indstillet på at finde en tilskudsløsning på elevbefordring mellem hjem og skole. Især socialdemokraterne havde ikke helt uventet kritiske kommentarer til lovforslaget og gjorde gældende, at det ville have klædt regeringen at være mere lydhor over for skoleforeningerne. Regeringen udtrykte dog vilje til at finde en hensigtsmæssig overgangsordning for de skoler, der blev negativt berørt af omlægningerne, og loven blev vedtaget af et enigt ting, der så positivt på de administrative ændringer for statsforvaltningen ved indførelse af en række ens principper for skoleformerne.

Holger Kjær fik bragt en artikel i Dansk Friskoleforenings årsberetning under overskriften ”Nederlagets Aar”, hvori han skarpt kritiserede tilskudsloven, men nok så meget Folketingets principbeslutning om at udvide undervisningspligten. I samme årsskrift havde det nylvalgte medlem og ny afdelingsformand for Jydske Afdeling, Laurits Kjær Nielsen³¹ en artikel om efteruddannelse og ”Friskolernes hus”. Han havde været på turné i alle 3 afdelinger for at drøfte en idé, der var fremkommet på årets sommerkursus. Med udgangspunkt i en klar vurdering af friskolelærernes behov for efteruddannelse pegede han på mulighederne for et samarbejde med Den frie Lærerskole eller køb af

31 Højskolelærer 1958-1966; skoleleder på Skorbæk-Ejdrup Friskole 1966-1978 og Bording Friskole 1978-1986. Højskoleforstander på Rønshoved Højskole 1986-1994. Formand for Dansk Friskoleforening 1971-1977. Formand for Frie Grundskolers Fællesråd 1973-1977.

den netop nedlagte Elbæk Lærerskole. Friskolerne havde behov for at gøre sig synlige som alternativ til den offentlige skole. Både i Jylland og på Fyn tilsluttede man sig planerne om de øgede kursusmuligheder, men afviste i modsætning til sjællænderne at skrue planerne op på et niveau med eget kursuscenter. Kjær Nielsen indså nøgternt, at tiden ikke var inde til etablering af et Friskolernes hus, selv om det også kunne anvendes til møder, sekretariat og konsulenttjeneste.

Den nye tilskudslov udløste 85% statstilskud i et antal tilskudsgrupper, for hvilke der gjaldt forskellige begrænsninger, der maksimerede det mulige tilskud. For friskolerne var begrænsningen primært, hvordan man skaffede de 15% af udgifterne. Lønudgifterne steg betragteligt, da det nu blev et krav, at skolerne skulle følge folkeskolens løn- og arbejdstid. Et andet problematisk punkt var administrationen af de nye tilskudsregler, hvor skolerne skulle lære at udfylde en række obligatoriske skemaer og aflægge et regnskab, der var revideret af en statsautoriseret revisor. Hidtil havde skolerne indsendt nogle elevopgørelser, og regnskabet kunne de føre efter forgodtbefindende og lade revidere af en folkevalgt fra skolekredsen. De nye administrative krav tog pusten fra de fleste skoler og gav anledning til en række instruktionsmøder, der blev gennemført af Fællesrådet i samarbejde med ministeriets tilskudsforvaltning. Skolerne oplevede dog en markant fordel. I fremtiden blev tilskud udbetalt månedsvis forud på baggrund af et detaljeret forskudsbudget, som skolerne skulle indsende nogle måneder før det ny finansår. Dette måtte uvilkårligt medføre tilskudsreguleringer, og med tiden skulle det vise sig, at ministeriet ikke magtede denne op-

Sommerkursus 1977 på Frederiksborg Højskole. Yderst til venstre står Frede Bording og yderst til højre står Svend Clausen. På forreste række ses bla. Carlo Larsen, Poul Sams, Hjarne Petersen, Kaj Faurby. I den bageste række ses bla. Lauritz Kjær Nielsen og Tom Kirk. Siddende på forreste række yderst til højre Jens Chr. Jensen

gave, men var nødt til at indføre foreløbig og endelig regulering. Da ordningen ophørte i 1988, havde visse skoler op til 10 år, der ikke var endelig afregnet. Indtil 1974 kunne de mindre skoler, der ikke udnyttede tilskudsrammerne få udbetalt et mindre ekstratilskud efter § 14 i tilskudsloven. Dansk Friskoleforening havde ved foretræde for folketingsudvalget opnået dette i kraft af Frits Bjerres mange beregninger, men resultatet blev ikke værdsat. En del skoler satsede dog på, at denne paragraf blev videreført, og den blev til et centralt emne ved de kommende års møder. Især Jydske Afdelings skoler udtrykte stor kritik over for Frits Bjerre og Fællesrådet, og de fleste overså nok Bjerres egen konklusion, at der var tale om en god lov for de skoler, der havde mulighed for at opkræve de nødvendige skolepenge. Det særlige problem i Jylland var, at man på de fleste skoler kun havde betalt symbolske skolepenge og holdt lærernes løn på et niveau under folkeskolens. Den ny lov gav tilskud til alle sædvanlige skoleudgifter, og den forudsatte, at der på finansloven blev afsat et beløb til fripladser. I realiteten har friskolerne aldrig haft bedre tilskudslov, hvilket i høj grad kan tilskrives Frits Bjerres indsats. De færreste kan forestille sig den enorme arbejdsbyrde, som denne formand ulønnet påtog sig både ved velforberejdede mødevirksomhed og gennemarbejdede beregninger af konsekvenserne for friskolernes økonomi.

Allerede året efter blev der gennemført en ny friskolelov, der nu også omfattede de private realskoler. I realiteten indeholdt loven ikke mange ændringer, men den gav mulighed for at gennemføre specialundervisning, og børnehaveklasser kunne oprettes uden særlig godkendelse. Hertil kom, at kommunerne blev pålagt at yde vederlagsfri skolepsykologisk bistand. Disse ændringer blev betragtet som positive, hvilket ikke gjaldt et forhøjet elevtalskrav på 20 og krav om mindst 2 klasser á minimum 10 elever.

Den forøgede aktivitet i foreningen skabte et næsten uoverkommeligt arbejdspress på landsformanden, men også på de øvrige 5 i hovedstyrelsen. Det blev derfor besluttet, at foreningens tre afdelingsstyrelser tilsammen skulle udgøre en hovedstyrelse på 21 medlemmer. Afdelingerne ophørte som selvstændige foreninger, men de havde fortsat egen økonomi og egne generalforsamlinger. Arbejdsopgaverne skulle fremadrettet udføres i særlige udvalg, der kunne suppleres med eksterne sagkyndige. Det væsentligste udvalg blev forretningsudvalget, der i realiteten var den hidtidige hovedstyrelse og faktisk fortsatte som udøvende bestyrelse. Som noget nyt skulle kontingentet betales af skolerne i form af et grundbeløb og et beløb pr. elev, men en skole kunne også nøjes med delvist medlemskab mod kun at betale grundbeløb.

Friskolebevægelsens genfødsel 1970-1990

Frits Bjerre havde nået pensionsalderen, da han noget uvilligt påtog sig formandsposten i 1966. Objektivt set havde han absolut den største anciennitet i styrelsesarbejdet, men hans helbred var ikke for godt, og han var leder af en af landets største friskoler i Bøvlingbjerg. De øvrige hovedstyrelsesmedlemmer forudså formentlig problemer med den uregerlige Jydske Afdeling, og den eneste alternative kandidat, Frede Bording, har nok betakket sig for opgaven med at holde styr på jyderne. Med Laurits Kjær Nielsen havde Frits Bjerre imidlertid en afløser i kulissen, der kunne forvente opbakning både på Fyn og Sjælland, og som utvivlsomt kunne overtage posten i Frie Folkeskolers Fællesråd i løbet af kort tid. Antallet af skoler faldt fortsat, men fri-

Laurits Kjær Nielsen, landsformand fra 1971-1977

skolerne havde fået modet tilbage, aktiviteten i foreningen var mærkbart forøget og en brugbar lovgivning langt om længe på plads. I sin sidste formandsberetning slog Frits Bjerre i øvrigt fast, at Dansk Friskoleforening fuldt ud stod inde for samarbejdet i Fællesrådet, men på det kraftigste havde modsat sig et mere fasttømret samarbejde. Dette dilemma skulle blive tydeligt i de følgende 20 år. Formandsskiftet fandt sted i 1971.

De nye lovregler rejste allerede i 1971 et medlemskrav om oprettelse af et rådgivningssekretariat for Dansk Friskoleforening. I første omgang blev der henvist til, at Fællesrådet havde oprettet et fælles sekretariat for alle foreninger, hvortil tekniske spørgsmål kunne rejses, men det skulle blive et varmt emne i de følgende år, der i øvrigt gav en hidtil uset behandling af tekniske spørgsmål.

Friskolens Tidende havde taget navnet Friskolebladet, men udgiverne havde nu bedt Dansk Friskoleforening overtage bladet. En kort tid drøftede man at gøre det til medlemsblad, men da dette forekom økonomisk uoverskueligt, besluttede foreningen i 1972 at overtage udgiveransvaret for et blad, der fortsat skulle have en uafhængig redaktion og i princippet økonomisk hvile i sig selv. I hele dets levetid siden 1904 har bladet været udsat for kritik fra læserne, men den tætte forbindelse med foreningen og den økonomiske sikkerhed for udgivelsen mangedoblede antallet af abonnenter og sikrede friskolebevægelsen et talerør.

Foreningens nyere historie er veldokumenteret gennem årsberetninger, protokoller og et velordnet arkiv. Det vil således ikke være muligt inden for en jubilæumsberetnings rammer at beskrive foreningens nyere historie med den grundighed, den fortjener. Beretningen må her samle sig om nogle centrale begivenheder og beslutninger.

Samarbejdet i Fællesrådet blev til stadighed intensiveret, og mange sager affødt af lovgivningen blev indgående behandlet og forhandlet med Undervisningsministeriet, i diverse råd og undertiden på det politiske plan. Et ambitiøst projekt blev søgt gennemført i 1973-74 med et oplæg til en samlet lovgivning med administrativ forenkling og tilskud svarende til udgiften i folkeskolen. Projektet måtte skrinlægges, men arbejdet kvalificerede debatten såvel i styrelser som blandt medlemmerne. Samme åbenhed kunne naturligvis ikke gennemføres for samarbejdet med Undervisningsministeriet, og meningsforskellene i Fællesrådet blev i vidt omfang skjult for medlemmerne. Det viste sig

dog i løbet af Laurits Kjær Nielsens formandstid, at foreningen i for høj grad blev identificeret med Fællesrådet, når samme person sad med to formandskasketter. Det blev efterfølgende almindeligt, at foreningens formand fik plads i Fællesrådets forretningsudvalg, mens formandsposten blev varetaget af et andet fremtrædende hovedstyrelsesmedlem.

Dansk Friskoleforening tog initiativ til kursussamarbejde med Den frie Lærerskole, Efterskoleforeningen og senere Højskoleforeningen, hvilket resulterede i de såkaldte Ollerupkurser. Det første blev forsøgsvis afholdt i 1973, og efter et par forsøgsår resulterede det i oprettelsen af i De frie Skolers Kursussekretariat i 1976, der fungerede indtil 2008. I en årrække var dette sekretariat meget aktivt, men efterhånden som alle foreninger fik egne sekretariater, blev stadig flere kurser afholdt i foreningernes eget regi og et spændende samarbejde måtte til sidst ophøre.

Hovedstyrelsen og friskolerne engagerede sig meget i de politiske anstrengelser for at reformere folkeskolen, og det fik også til følge, at flere friskoler oprettede 8. og 9. klasser, da realeksamen så ud til at være under afvikling. Man undgik naturligvis ikke den forventede diskussion, om ungdomsklasserne skulle afsluttes med prøver eller ej. Det viste sig, at den klassiske grundtvig-koldske afvisning af prøver ikke havde tilslutning på de fleste skoler, men lidt dårlig samvittighed gjorde ikke diskussionen mindre intens.

I 1974 blussede diskussionen om eget sekretariat igen op, og tanker blev konkretiseret under overskriften "Friskolernes Kontor". For at realisere planen lanceredes i 1975 en vedtægtsændring med fuldt kontingent på skoleniveau og en samling af foreningens økonomi ved at sammenlægge afdelingsregnskaberne og de selvstændige afdelingsformuer med hovedforeningens. Ved denne lejlighed blev alle skolekredsmedlemmer ved skolerne i Dansk Friskoleforening automatisk medlemmer af foreningen.

Friskolernes Kontor var planlagt oprettet den 1. august 1975, men usikkerhed om økonomien betød udsættelse til samme dato i 1976. Som leder af kontoret blev ansat den tidligere fynske afdelingsformand,

Jens Chr. Jensen, som hidtil havde været skoleleder på Enghaveskolen i Fåborg. Jens Chr. Jensens privatbolig over for skolen var i en periode af denne skoles etablering blevet udvidet med et lokale, som skolen kunne bruge. Lokalet blev nu udlejet til Dansk Friskoleforening og i de følgende år udvidet og ombygget flere gange. Foreningen købte ejendommen i 1994.

Jens Chr. Jensen havde været en central person i foreningsledelsen i årene 1972-1974, og det vakte nogen forbløffelse, at han så hurtigt trak sig ud af foreningsarbejdet. Man gætter imidlertid næppe forkert, hvis hans indsats for oprettelsen af et foreningssekretariat også gav ham lysten til at blive leder af dette kontor, og da stillingen blev opslået, var det da også kun hans foreningspolitiske modstandere, der kunne være i tvivl om, at han var den rette mand til stillingen. Jens Chr. Jensen havde i sin korte karriere i hovedstyrelsen tydeligt bevist sit store indblik i alle hjørner af foreningspolitikken og i den administrative jungle, der voldte så store problemer på en række skoler. Det blev ret hurtigt klart, at Dansk Friskoleforening med denne kontorleder havde fået en energisk rådgiver af både skoler og hovedstyrelse, og dette sammenholdt med et analytisk overblik samt en usædvanlig arbejdsindsats gjorde hurtigt "friskolekonsulenten" til en næsten mytisk skikkelse, der af mange blev sat lig med Dansk Friskoleforening. Ganske typisk udtalte en krakilsk skoleleder på et tidspunkt, at hun gerne var fri for medlemskabet af Dansk Friskoleforening, hvis hun bare kunne "*blive medlem af Jens Christian*". Lad dette udsagn være en politisk finte til hovedstyrelsen, men det påpegede også et nyt dilemma i foreningen. Hvem tegnede egentlig foretagendet? Var det hovedstyrelsen eller lederen af Friskolernes Kontor? En analyse efterlader ikke nogen tvivl om, at den afgørende indflydelse lå i hovedstyrelsen og især hos formanden, mens afdelingsstyrelserne meget hurtigt mistede selvstændig indflydelse. Da disse hidtil havde været tættest på medlemmerne, var det ikke unaturligt, at Friskolernes Kontor overtog denne meget synlige rolle, som den mest naturlige indgang til foreningen, når især skoleledere og bestyrelsesformænd søgte hjælp og gode råd. Samtidig blev for-

Friskolernes Kontor efter ombygning i 1985

eningens administration og arbejdskrævende aktiviteter samlet på Friskolernes Kontor. De frie Skolers Kursussekretariat, foreningens egen kursusaktivitet, Friskolebladets administration, Dansk Skolesangbog samt øvrig forlagsaktivitet og ikke mindst Friskolefonden, der i en år-række var meget aktiv ved skoleoprettelser, indtil fondslovgivningen satte grænser for fondens aktiviteter.

Det meget tekniske arbejde i Frie Grundskolers Fællesråd krævede forarbejde i foreningerne, og de fleste hovedstyrelsesmedlemmer havde ikke forudsætninger for at indgå centralt i dette arbejde. Det betød en forskydning af beslutninger i retning af foreningens forretningsudvalg, der samtidig var arbejdsgiverorgan for Friskolernes Kontor. De menige medlemmer havde ikke mulighed for at skelne mellem dette udvalgs beslutninger og kontorets, hvilket naturligvis gav næring til mytedannelserne.

På andre fronter skete der også nybrud. I 1972 havde foreningen udarbejdet en ansættelseskontrakt, som skolerne blev anbefalet at bruge. Det blev mange steder mødt med ikke ringe afstandtagen, at foreningen på denne måde blandede sig i forhold, som traditionelt var blevet opfattet som en meget personlig sag, der kun vedrørte den enkelte lærer og bestyrelsen på friskolen. Da de private realskolers lærerforening i 1974 blev omdannet til Frie Grundskolers Lærerforening (FGL) og optaget i Lærernes Centralorganisation, måtte Dansk Friskoleforening da også afvise at indgå overenskomst med denne fagforening. Begrundelsen var, at foreningen med sin brede medlemsskare af forældre, bestyrelser, lærere, skoleledere og andre ansatte ikke kunne optræde som arbejdsgiverforening. Foreningen havde altid arbejdet for skoleformens helhedsinteresser, og et brud på denne tradition måtte man betragte som en alvorlig svækkelse af friskolebevægelsen. Senere indledtes dog et meget pragmatisk samarbejde med fagforeningen om standardkontrakt, konfliktløsning m.v. Foreningen fik imidlertid forhindret, at lærerråd og obligatoriske ansættelsesvilkår blev gjort til tilskudsforhold, da friskoleloven skulle fornyes i disse år. Den nye friskolelov trådte i kraft den 1. august 1978, men den var flere år under-

vejs og lagde beslag på megen opmærksomhed i både FGF og Dansk Friskoleforening med Laurits Kjær Nielsen som den helt centrale forhandler. Lovændringen var en direkte følge af undervisningspligtens udvidelse, og loven blev ved denne lejlighed udsat for en gennemgribende modernisering, som i vidt omfang lagde grunden til den lovgivning, der kendes i 2011. Friskoleloven fik nu karakter af selvstændig lovgivning uden en række henvisninger til folkeskoleloven, og en lang række spørgsmål kom naturligvis til behandling under det lovforberedende arbejde. Tilsynsbestemmelserne blev fx udvidet til at gælde på hele den undervisningspligtige skolegang, ligesom der kom regler for undervisningen af fremmedsprogede elever og en kommunal forpligtelse til at afholde befodringsudgifter mellem hjem og skole. Mest opmærksomhed vakte dog forhandlingerne om en timestyringsmodel og et forhøjet elevtalskrav på 45. Undervisningsministeren fik bemyndigelse til at fastsætte regler for styringen af timetallet, hvilket frem til 1988 blev en næsten evindelig problematik, da timeforbruget reelt fastlagde tilskudsniveaet til lønninger. Enhver ændring ramte bestemte skolestørrelser, så forhandlingerne lagde også pres på enigheden i Fællesrådet. I friskoleverdenen var det dog kravet om mindst 45 elever, der skabte størst opmærksomhed, og Dansk Friskoleforening måtte til sidst gå enegang til Uddannelsesudvalget og politikerne på Christiansborg. Det lykkedes at få nedsat kravet til 28 samt dispensationsret til bestående skoler beliggende i landzone. Dette tilfredsstillede de fleste, men især jyske medlemmer fremførte i de efterfølgende år hyppigt krav om fuld afskaffelse af elevtalsgrænsen.

På afdelingsgeneralforsamlingerne i 1979 blev foreningsvedtægterne igen ændret. Der var især tale om mindre justeringer, men på et punkt markerede ændringerne et nybrud. Foreningens formand blev nu tillagt den hidtil uformelle titel "landsformand", og landsformanden skulle herefter fremlægge foreningsberetningen til godkendelse i alle tre afdelinger. Tidligere formænd havde efter indbydelse undertiden deltaget i alle 3 afdelingsgeneralforsamlinger, og fra 1975 havde det været fast praksis, men uden direkte hjemmel i vedtægten. I 1974 deltog

Byggelegeplads på Gislev Friskole 1972

Teknologien vinder så småt indpas, ca. 1985

Laurits Kjær Nielsen således i afdelingsgeneralforsamlingen på Fyn, men han måtte pænt vente uden for, indtil dirigenten havde fået forsamlingens accept af hans deltagelse. Han fik lov til at tage ordet, men han var i øvrigt uden nogen formel betydning for generalforsamlingens afvikling. Vedtægten fra 1979 var derfor en markant synliggørelse af, at Dansk Friskoleforening siden 1970 havde udviklet sig til at være én forening med 3 valgforsamlinger, hvor foreningen før 1970 havde været 3 selvstændige foreninger med en fælles overbygning. Mentalt skulle der dog gå endnu en årrække, før denne juridiske realitet blev alment forstået. Så sent som i 1990 truede den jyske afdelingsstyrelse under en ophidset debat i hovedstyrelsen med at trække afdelingen ud af Dansk Friskoleforening.

Landsformænd i ”gode tider”

Laurits Kjær Nielsen blev i 1977 efterfulgt af Carlo Larsen³² på formandsposten. Svend Clausen³³ blev efterfølger som formand for FGF.

³² Skoleleder på Nr. Lyndelse Friskole 1958-1993. Afdelingsformand i Dansk Friskoleforening 1974-1977. Landsformand 1977-1981. Initiativtager til Biblioteket for det Folkelige Arbejde i 1984.

³³ Skoleleder på Høve Friskole 1972-1984. Medlem af hovedstyrelsen 1971-1984. Næstformand 1977-1984. Formand for Frie Grundskolers Fællesråd 1977-1984.

Undervisningsminister Bertel Haarder taler til landsmødet i 1984

Da disse to fik ansvar løb friskolerne ind i en række besparelsesforanstaltninger, som naturligvis havde rod i den dårlige samfundsøkonomi, men mere specifikt måske et stigende forbrug inden for tilskudsloven, efterhånden som friskolerne fandt ud af, hvordan de kunne anvende tilskudsreglerne til egen fordel. Gennem en årrække blev forbrugsmulighederne inden for tilskudsloven beskåret, og der blev ikke stillet de forudsatte bygningsbevillinger til rådighed. Det forhindrede ikke, at friskolerne tiltrak nye forældregrupper og flere elever. De ældre skoler voksede, og en række nye skoler blev oprettet. Tendensen har været stabil til dato, når den vurderes over et åremål. Forklaringen på denne ændring i forhold til perioden fra ca. 1920 - ca. 1970 kræver flere forklaringer end gode tilskudsvilkår. Eftersom en række økonomiske stramninger ikke har vendt udviklingen, bør man endog søge forklaringen i andre omstændigheder. De gennemførte kommunalreformer har tydeligvis skabt modstrømninger med opbakning til den lokale skole, uanset om denne måtte være en friskole, men der er også tale om mere markante ændringer i forældreholdninger med ønske om mere indflydelse eller ønsker om at kunne vælge en undervisning, der mere direkte opfylder særlige behov og forventninger. De statslige begrænsninger har ikke kun gået i økonomisk retning, men har også haft et direkte sigte på at vanskeliggøre oprettelse af nye tilskudsberettigede friskoler. Omvendt har de frie grundskoler flere gange påtaget sig gene-

relle besparelser for at undgå, at de nye skoler skulle bære særlige byrder alene. Dette blev f. eks. resultatet af et stortilet landsmøde i 1984, hvor den daværende landsformand, Bent Rasmussen³⁴, fremlagde sin konklusion af mødets drøftelser: *"Friskolerne vil gerne være med til at spare og medvirke til en sund samfundshusholdning, men de kan under ingen omstændigheder medvirke til eller blot tage til efterretning en stramning af vilkårene for oprettelse af nye friskoler eller en forringelse af disse skolars muligheder for at skaffe tidssvarende undervisningslokaler. Indgreb, der alene retter sig imod skoler under oprettelse, betragtes af Dansk Friskoleforening som et angreb på selve de frie skolars livsnerve"*. Carlo Larsen blev landsformand i en periode, hvor Dansk Friskoleforening var inde i en kraftig udvikling og modernisering. Oprettelsen af Friskolernes Kontor og et antal aktive udvalg skabte stor aktivitet i den gamle forening. Carlo Larsen styrede denne udvikling med sikker hånd og havde i tilgift en række dygtige og ihærdige styrelsesmedlemmer ved sin side. Efter tur fik disse personer poster som næstformænd og kasserere i foreningen eller for andres vedkommende som udvalgsformænd.

Da Carlo Larsen måtte trække sig som landsformand af helbredsmæssige årsager, stod flere parat til at overtage formandsposten. Det blev Bent Rasmussen, der i flere år havde beklædt kassererposten og havde afløst Carlo Larsen som afdelingsformand på Fyn. Bent Rasmussen var den person, der havde stået for sammenlægningen af de fire selvstændige regnskaber før oprettelsen af Friskolernes Kontor. Han havde som skoleleder været tidligt ude med oprettelse af overbygning på Øster Åby Friskole, da undervisningspligten blev udvidet, og han kom til at skulle forsvare indførelsen af prøver ved afslutningen af det 9. skoleår ved en række møder på interesserede friskoler. Det kan derfor virke paradoksalt, at Dansk Friskoleforening i hans formandsperiode vedtog en markant politik, der havde til formål at afskaffe folkeskolens

³⁴ Lærer på Øster Åby Friskole 1966-1970. Skoleleder samme sted 1970-2002. Kasserer i Dansk Friskoleforening 1975-1981 og 1984-1989. Afdelingsformand 1977-1981. Landsformand 1981-1984. Formand for FGF 1984-1989.

afgangsprøver: ”Det er fortsat Dansk Friskoleforenings opgave uophørligt at argumentere for og i alle led at arbejde hen imod en total afskaffelse af folkeskolens afgangsprøver...” Det er ikke så underligt, at han så sig nødsaget til i den skriftlige beretning i 1982 at komme med denne personlige uddybning: ”Som repræsentant for en af dem (der indførte prøver), mener jeg bl.a. at kunne forsvare det med, at der helt klart i forældrekredsene var flertal for prøverne. Jeg føler mig overbevist om, at det ikke havde været muligt at fortsætte med så godt som alle eleverne, hvis der ikke var blevet tilbudt prøver. Det må vel også siges, at vi ikke på dette tidspunkt havde gjort os helt klart, hvilke ulemper, der fulgte med en prøveforberedende undervisning”. Selv om et mindre antal skoler besluttede at gennemføre prøvefri undervisning, skulle de fleste nå til samme personlige erkendelse som Bent Rasmussen. Han fik i øvrigt hovedstyrelsen og FGF med til et politisk arbejde for at give Rudolf Steiner-skolene statstilskud til undervisning i det 11. og 12. skoleår via en forsøgsordning, men hverken ved denne eller senere lejligheder lykkedes det at få politikerne overbevist om, at undervisningsfriheden skulle udstrækkes til ungdomsuddannelserne. I 1983 omtalte landsformanden forberedelserne til 100-års jubilæet i 1986, og 1983 blev også året, hvor Dansk Friskoleforening forsøgte sig med et folkemøde på Skamlingsbanken den 2. juli i anledning af 200-året for Grundtvigs fødsel. Landsformanden omtalte det efterfølgende ”som en dag af de sjældne”, og det var deltagerne nok enige i. For en gangs skyld var man ikke samlet om besparelser og trusler fra lovgivningsmagten, men i bredeste forstand om friskolernes samfundsopgave – naturligvis med tilhørende fællessang og underholdning.

I 1984 døde Svend Clausen ganske uventet. Dette medførte en roka-de, hvor Bent Rasmussen blev formand for FGF og vendte tilbage som foreningens kasserer, mens gårdejer Hans Jørgen Karlshøj-Andersen³⁵ blev forfremmet fra kasserer til landsformand. Formandskiftet betød ikke de store omvæltninger, og arbejdet i FGF fortsatte i de hidtidige

35 Foreningens kasserer 1981-1984, igen 1989-1991. Landsformand 1984-1989; herefter formand for FGF til 1991.

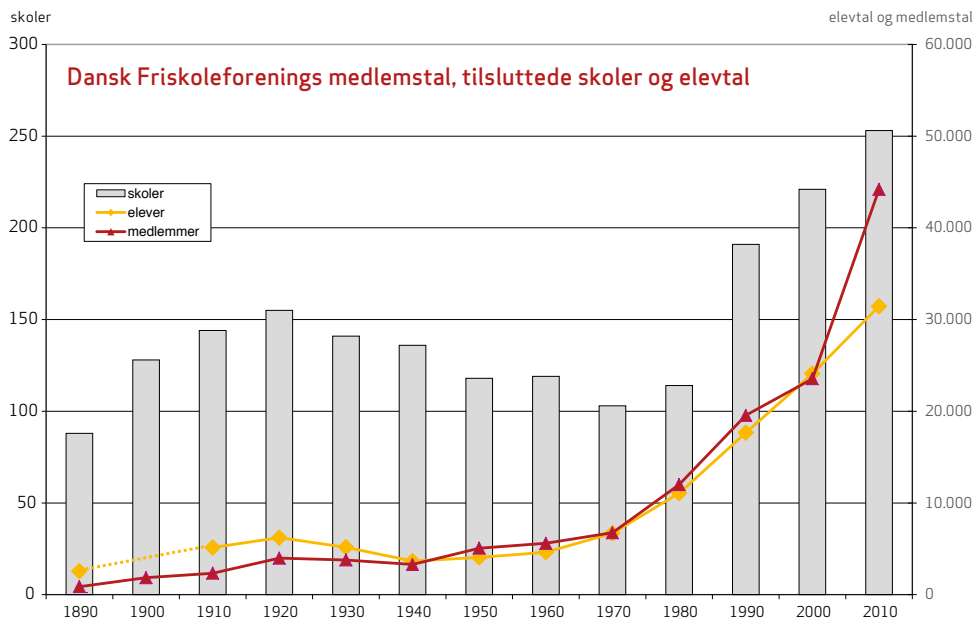
Folkemøde på Skamlingsbanken 1983 i anledning af 200-året for Grundtvigs fødsel. Landsformand Bent Rasmussen byder de 700 deltagere velkommen

spor, idet Bent Rasmussen dog anlagde en mere aktiv politisk vinkel på arbejdet end Svend Clausen. Besparelser og tekniske omlægninger fyldte fortsat meget i arbejdet, men i 1986 kunne landsformanden varsle, at et flerårigt arbejde med en ny tilskudsmodel var ved at være tilendebragt. Inspiratoren var undervisningsminister Bertel Haarder³⁶, men ideen var for så vidt friskolernes gamle tanke om ”flydende skolepenge”, selv om man nu talte om rammetilskud efter objektive kriterier, taxametertilskud og forenklinger i administrationen. Denne lovgivning skulle ende som en ubehagelig parentes i statstilskuddets historie, men det var heldigvis ubekendt, da loven trådte i kraft i 1988.

Da foreningen i 1986 kunne fejre 100-års jubilæum, blev der slået på de optimistiske strenge. Foreningen havde siden oprettelsen af Friskolernes Kontor fået tilslutning af 68 nye skoler, og de fleste bestående skoler havde tydelig elevfremgang.

I løbet af 1987 stod det klart, at den kommunale befodringsforpligtelse ville blive afløst af en befodringsbevilling, der skulle administreres i FGF fra 1989. Dette fik Hans Jørgen Karlshøj-Andersen til at advare mod udlægning af tilskudsområder til intern forvaltning, idet han forudså, at dette måtte give anledning til intern splid og kompromisser, der kunne skjule for et nuanceret billede af den frie skoleverden. Han gjorde gældende, at Fællesrådet aldrig måtte blive andet end et inte-

36 Folketingsmedlem. Undervisningsminister 1982-1993 og igen 2005-2010. Flere andre ministerposter. Medlem af Europa-Parlamentet 1994-2001.

ressesamarbejde over for Undervisningsministeriet. Landsformanden kunne også fastslå i 1987, at Dansk Friskoleforening på 10 år havde forøget antallet af medlemsskoler fra 96 til 180, og i samme periode var bemanningen på Friskolernes Kontor steget fra 1,5 stilling til næsten 4. Denne stigning illustrerer en udvikling inden for de frie grundskoler, som også faldt andre i øjnene, og Kommunernes Landsforening (KL) og finansministeren aftalte derfor i 1988, at friskolerne skulle sættes ned i tilskud. Bespargelserne skulle især ramme de mindste skoler for at bremse for tilgangen af nye. Dette resulterede i et af de største landsmøder i Dansk Friskoleforenings nyere historie med over 1000 deltagere, men de skulle erfare, at der skal mere til at ændre en aftale mellem KL og finansministeren. Man opnåede kun udsættelse af mindre dele

i FGF-regi. Det måtte den tidligere landsformand naturligvis modsætte sig, og hans dilemma var at finde en løsning, som også kunne accepteres i hans egen forening. Ny formand for Dansk Friskoleforening blev friskolelærer Anna Skriver³⁷. Friskoleloven blev ændret i 1989, og den gav herefter mulighed for undervisning af ”svært handicappede”, men ikke som oprindelig forventet ret til oprettelse af specialklasser og specialsoler. Der blev givet hjemmel til at oprette skolefritidsordninger uden statstilskud, hvilket var en fordel for de skoler, der i forvejen havde oprettet ordningerne, men ellers en ringe trøst.

af besparelsen, og prisen var forlængede anmeldelsesfrister for oprettelse af nye skoler, hvilket ikke vakte jubel i Dansk Friskoleforening. Iværksættelsen af 1988-tilskudsloven førte sammen med besparelsen til utålelige tilskudsvilkår, hvor skolerne først i december kendte årets tilskuds niveau. De forudsatte reguleringsordninger blev aldrig indført, og tilskudet kom derfor ind i en markant nedadgående spiral. Dette resulterede i en række skolelukninger og pres for at få tilskudsloven ændret. Midt i denne uklare situation fratrådte Bent Rasmussen formandsposten i FGF i 1989, og Hans Jørgen Karlshøj-Andersen overtog hans post. Umiddelbart herefter fremsatte FGL og Danmarks Realskoleforening et forslag, der indebar tilskudsforvaltning

³⁷ Barnebarn af P. J. Skriver. Lærer på Høve Friskole. Medlem af Dansk Friskoleforenings hovedstyrelse 1986-1994; landsformand 1989-1994.

Dansk Friskoleforenings
hovedstyrelse 1991-1992,
der besluttede, at foreningen
skulle udtræde af Frie
Grundskolers Fællesråd

De seneste årtier 1990-2011

I løbet af 1990 blev det klart, at Hans Jørgen Karlshøj-Andersen i sit nye formandshverv gik efter en kompromisløsning i Fællesrådet, hvorefter statstilskud skulle udbetales som rammetilskud fra staten, men med en yderligere fordeling til skolerne via et antal fordelingsudvalg under Fællesrådet. Anna Skriver fik imidlertid opbakning i såvel hovedstyrelse som på medlemsmøder til at modsætte sig dette forslag. Fordeling af statstilskud skulle varetages af staten og på statsligt ansvar med minimal fordeling via ”kasserne” i FGF. Dette udviklede sig til en kendt uenighed mellem den tidligere og den aktuelle landsformand. Resultatet blev, at Hans Jørgen Karlshøj-Andersen i 1991 ikke blev genvalgt på årsmødet i Sjællandske Afdeling og derfor måtte trække sig som formand for FGF. Dette resulterede i, at Dansk Friskoleforening blev lagt på is i Fællesrådet og kom til at stå uden indflydelse i den vigtige fase, hvor en ny tilskudslov skulle indarbejdes. Flertalsafgørelser blev hverdag i FGF, hvor de tidligere havde været undtagelser. Dette var naturligvis en bitter pille at sluge for den forening, der mere end nogen anden havde tegnet FGF siden 1966, og den 3. januar 1992 mødtes hovedstyrelsen ganske ekstraordinært for at tage stilling til fortsat medlemskab. Mødet resulterede i øjeblikkelig udmeldelse af FGF, hvilket skabte en bitterhed skoleforeningerne imellem, som først langsomt blev oplødt efter en pause på 8 år, hvor samarbejde kun fandt sted undtagelsesvis og ganske uofficielt. Foreningen holdt hårdnakket på, at tilskudsfordelingen via Befordringsudvalg, Vikarkasse og Fripladsudvalg skulle foretages af en uafhængig institution, hvilket proforma blev gennemført, men reelt først med etableringen af Fordelingssekretariatet i 2003.

Med udmeldelsen af FGF skulle Dansk Friskoleforening efter mere end 25 år selv stå for forhandlinger med ministeriet og det politiske lag på Christiansborg, mens de øvrige skoleforeninger videreførte FGF. Det gav anledning til mange interne overvejelser, men i første omgang også en tilbageholdenhed med hensyn til oprustning af Friskolernes

Kontor, da de fleste forventede, at foreningen atter ville indtræde i FGF efter en vis tænkepause. Først da dette blev opgivet i 1996, trådte foreningen markant i karakter.

Et par meget aktuelle problemer blev løst med et finanslovsforlig for 1993, idet statstilskud til skolefritidsordningerne blev indført fra 1. januar 1994, og den såkaldte koblingsprocent blev vedtaget hævet over 3 år fra 72% til 75%. Samtidig blev det besluttet, at det hidtidige refusionstilskud til driftsudgifter ved godkendte lejemål og af renter på prioritetslån skulle omlægges til et udgiftsneutralt bygningstilskud pr. elev.

I årene 1993 og 1994 måtte Dansk Friskoleforening bide i det sure æble og træffe beslutning om at lade sig involvere i forhandlinger om nye tjenestetidsregler og senere overenskomst for lærerne i de frie grundskoler. Baggrunden var folkeskolelærernes overgang til kommunal overenskomst, der gjorde det umuligt med fortsættelse af bestemmelsen fra 1969 om løn og arbejdstid som i folkeskolen. Kravet blev nu en statslig overenskomst, og foreningens eneste chance for at påvirke udviklingen var at indgå som observatør i finansministeriets forhandlinger med Lærernes Centralorganisation. Midt i forløbet meddelte både Anna Skriver og Jens Chr. Jensen imidlertid, at de agtede at flytte sammen for at lede Sdr. Vium Friskole i Vestjylland fra 1. august 1994.

Som ny landsformand valgtes Margaretha Balle-Petersen³⁸, og skoleleder Cecil Christensen³⁹ blev ansat som ny kontorleder. Margaretha Balle Petersens indfaldsvinkel til varetagelsen af arbejdet som landsformand var etnologens. – Etnologer søger at forstå og forklare kulturelle

38 Skolekredsmedlem på Bordings Friskole. Uddannet etnolog fra Stockholms Universitet og forskningsmedarbejder ved Udviklingscenter for Folkeoplysning og Voksenundervisning. Hovedstyrelsesmedlem 1990-2000; landsformand 1994-2000.

39 Lærer på Øster Åby Friskole 1973-1978. Skoleleder på Skorbæk-Ejdrup Friskole 1978-1994. Hovedstyrelsesmedlem i Dansk friskoleforening 1980-1988 og igen fra 1991-1994. Næstformand 1984-1988; kasserer 1991-1994. Kontorleder på Friskolernes Kontor siden 1994.

Sommerkursets 100-års jubilæum i 1991. Landsformand Anna Skriver er placeret i forreste række midt for ved siden af kursusudvalgsformanden Erik Frandsen. I anden række yderst til venstre står undervisningsinspektør John Iversen ved siden af den senere landsformand Margaretha Balle-Petersen. Fru Helga Iversen skimtes bag John Iversen

Undervisningsminister Margrethe Vestager gik modigt ind i dialogen med friskolefolket på landsmødet i 1999

forskelle i levevis og opfattelser. Skoledrift og skolepolitik lå uden for hendes sædvanlige arbejdsfelt, men de etnologiske arbejdsmetoder viste sig meget brugelige i en tid, hvor Dansk Friskoleforening skulle finde sine egne ben, og hvor overenskomster og nye offentlige krav til friskoledrift blev synlige. Med knivskarpe analyser gjorde hun det meget tydeligt, hvor friskolerne og Friskoleforeningen skulle være på vagt i en fase, hvor ordet ”statsliggørelse” fandt indpas i friskolefolkets ordforråd. Som landsformand blev hun tydeligt respekteret i de frie kredse, og hun formåede som forælder og senere skolekredsmedlem at betragte friskolen både indefra og udefra.

Antallet af behandlede sager, der runder en landsformands bord, er i nutiden ganske betragteligt, og som nærmeste arbejdskollega til Margaretha Balle-Petersen skal jeg nøjes med at udpege nogle væsentlige spørgsmål, der har involveret foreningen og affødt betydelig aktivitet. Det var desværre ofte sager, hvor foreningens indsats har været begrænset til at afbøde de værste ulemper:

- ♦ Voksende mistillid til folkelige organisationsformer såsom obligatoriske krav til skolernes vedtægter med inspiration fra fondslovgivningen. Foreningen får accepteret frivillige bestemmelser af almen foreningsmæssig karakter.
- ♦ Implementeringen af den statslige læreroverenskomst. Foreningen måtte tilpasse praksis under protest fra især jyske friskoler. Landsformanden formåede at sætte situationen ind i en større samfundsmæssig sammenhæng.
- ♦ Højlydte politiske krav om særregler for de såkaldte indvandrerfriskoler. Foreningen får i en årrække politisk opbakning til udelukkende regelpræcisering, der i forvejen blev anset for naturlig.
- ♦ Som den eneste skoleforening protesterede Dansk Friskoleforening i 1996 mod Tvindloven, der nedlagde 32 skoler ved hjælp af lovgivningen og ikke som følge af lovgivningen. Ulovligheden blev senere fastslået ved højesteretsdom i 1999. Følgelovgivningen rejste en række problemstillinger på mange friskoler, der plud-

selig skulle forholde sig til verdensfjerne habilitetsproblemer, og uafhængighedskravet tvang Undervisningsministeriet til at forbyde friskolers børnehavedrift eller tæt samarbejde med børnehaver oprettet af friskolens forældre. De fleste problemer blev løst under Folketingets behandling af loven eller i de efterfølgende år, men den såkaldte skønparagraf eksisterer fortsat. En minister kan fortsat ud fra et skøn nedlægge en friskole, der ikke kan dokumentere sin uafhængighed.

- ♦ Et lovforslag om oprettelse af Danmarks Evalueringsinstitut var meget tvetydigt udformet, men efter lovbemærkningerne skulle friskolerne omfattes af obligatorisk evaluering med mulighed for, at Undervisningsministeriet kunne udstede påbud til undervisningens indhold og gennemførelse. Efter et landsmøde og politiske kontakter blev lovforslaget ændret, så friskolers deltagelse i evaluering forudsætter en frivillig aftale mellem den enkelte skole og Danmarks Evalueringsinstitut.

Da Margaretha Balle-Petersen fratrådte landsformandsposten i år 2000 lagde hun ikke skjul på, at tidspunktet var påvirket af vanskelighederne ved at kombinere foreningsarbejdet med hendes daglige arbejde. De forskellige landsformænd i nyere tid havde ganske vist været delvis frikøbt, men forventningerne til landsformændenes involvering havde i stigende grad gjort det svært at kombinere et dagligt arbejde med formandsposten. Dette kom også hurtigt til at gælde for Ebbe Lillien-dal⁴⁰, der blev valgt til ny landsformand. Fra 2005 har han derfor været lønnet i foreningen på fuld tid.

I det nye årtusinde fik landet en ny regering, der i de fleste spørgsmål har kunnet regne med et fast flertal i Folketinget. Dansk Friskoleforening har således ikke haft samme traditionelle mulighed for at påvirke

⁴⁰ Læreruddannet. Lærer på Ringe Fri- og Efterskole 1977-1983. Forstander på Rudkøbing Efterskole Kragholmgård 1983-1990. Skoleleder på Aabenraa Friskole 1990-2005. Afdelingsformand i Jyske Afdeling 1998-2000. Kasserer 1999-2000. Landsformand i Dansk Friskoleforening fra år 2000.

Landsmødet i 2005
med 1100 deltagere.
Landsformand Ebbe
Lilliendal stående
forrest i billedet

regeringsbeslutningerne gennem de partier, der kunne tænkes at skulle levere de nødvendige mandater til en given lovgivning. Dette har sat sine spor i lovgivningen og regelsætningen, og her skal kun nævnes nogle af de vigtigste begivenheder.

- ♦ Terrorhandlingen i New York den 11.09.2001 og den efterfølgende valgkamp fik politikerne til at fokusere skarpt på de såkaldte ”KORANSKOLER” og friskolernes liberale tilsyn. Efterfølgende fremsatte den borgerlige regering et lovforslag med adskillige stramninger. Alle frie grundskoler skulle bindes op på den europæiske menneskeretskonvention, og der skulle indføres et strammere tilsyn i 9 fag, hvor undervisningen skulle måles på standpunkt. Medlemsmøder, reaktioner fra skolerne og politisk bearbejde fik mildnet lovgivningen, så fag ud over dansk, matematik og engelsk skulle vurderes ud fra en helhedsvurdering. Den nye undervisningsminister Ulla Tørnæs⁴¹ fik bifald på 150-årsfesten for Kolds første friskole i Dalby, da hun under markeringen kunne berette om det politiske kompromis.
- ♦ Dansk Friskoleforening ansatte i 2004 en informationskonsulent for at styrke både den interne kommunikation og kontakten til presse, medier og politikere.
- ♦ Friskolerne fik i 2004 igen lov til at oprette børnehaver.
- ♦ Dansk Friskoleforening indgik i 2004 en aftale med BUPL om pædagogansættelser, som skolerne kan benytte som ansættelsesgrundlag og evt. overenskomst.
- ♦ I 2005 fremsatte regeringen et lovforslag, hvorefter friskolernes undervisning skulle have beskrevne slut- og delmål samt en under-

⁴¹ Folketingsmedlem for Venstre siden 1994. Undervisningsminister 2001-2005. Herefter minister for udviklingsbistand indtil 2010.

visningsplan, der beskriver progressionen i undervisningen. Test skulle indgå i undervisningen og tilsynet. Efter et i bogstaveligste forstand stormfyldt landsmøde med 1100 deltagere og et solidt politisk arbejde fra forening og skoler, lykkes det at få blødt bestemmelserne op.

- ♦ I 2006 blev det meste af befordringsbevillingen fjernet, idet en rest bevares efter kraftige protester.
- ♦ Friskolerne skal efter lovændring i 2006 afslutte 9. klasse med obligatoriske prøver. Det lykkedes at få indført fritagelsesmulighed for kristendomskundskab og historie. En skole kan fortsat erklære sig for prøvofri.
- ♦ Friskolerne fik i 2007 et nyt tilskudssystem med grundtilskud samt aktivitetsstyret undervisningstilskud og fællesudgiftstilskud. Dansk Friskoleforening har aktivt bidraget til udviklingen af reglerne.
- ♦ Lovgivningen forlængede trods protester anmeldelsesfristen for nye friskoler i 2007. I 2011 kan kommunerne udskyde beslutning om nedlæggelse af folkeskoler til 5 måneder før et nyt skoleår.
- ♦ Dansk Friskoleforening blev i 2007 en forening med fælles landsmøde som øverste myndighed. Hovedstyrelsen blev indskrænket til 11 medlemmer.
- ♦ I 2010 blev Frie Grundskolers Fællesråd nedlagt. Der blev etableret et løst netværkssamarbejde mellem alle foreninger.
- ♦ I 2010 blev nye tilsynsregler vedtaget. De er udarbejdet i fællesskab med skoleforeningerne. Skolerne skal herefter vælge en certificeret tilsynsførende eller foretage en omfattende selvevaluering. Der ændres ikke ved forældretilsynet.
- ♦ De frie grundskoler rammes økonomisk hårdt af regeringens genopretningsplan for årene 2011-2014. Koblingsprocenten skal ned-sættes løbende til 71%.

Livet i en fribørnehave!

Så meget om nutiden, som en eftertid må sætte i perspektiv. Konklusionen på foreningens 125 års virke får Margaretha Balle-Petersen lov til at udtrykke i en forkortet og lettere omskrevet version fra hendes sidste formandsberetning:

Da Dansk Friskoleforening blev stiftet i 1886, havde "dansk" utvivlsomt en anden betydning end i dag. Tillægsordet dansk handlede ikke om traditioner og tilstande, der skulle fastholdes. Det handlede om at bygge nyt. Dansk var en politisk markering. Hermed postulerede man, at sagen – børneskolen –, der byggede på forældreret og mindretalsret, var et alment anliggende, en ønskelig udvikling for hele samfundet. Dansk var det samme som folkelig, det helt store politiske modeord i kampen for folkestyre og parlamentarisme. Den enkeltes frihed og den lige værdighed var grundelementer i friskolebevægelsen. Sådan er det fortsat. En friskole er til enhver tid en konstruktiv og ansvarlig replik i samfundsudviklingen. Men den vil ofte være i modsætning til den løsning, som en magtmæssig majoritet ønsker.

Generalforsamling ved et af de senere landsmøder.
Hotel Faaborg Fjord 2010

DANSK Friskoleforening

Friskolernes Kontor
Prices Havevej 11
5600 Fåborg
Telefon 6261 3013
df@friskoler.dk
www.friskoler.dk